

Podgorica

Split

Beograd

Sarajevo

APRIL

MAJ

OKTOBAR

NOVEMBAR

SERIJA REGIONALNIH EKSPERTSKIH KONFERENCIJA 2016.

JEZICI I NACIONALIZMI

KONFERENCIJA #3: BEOGRAD

Centar za kulturnu dekontaminaciju (CZKD), Birčaninova 21

05. OKTOBAR, 18H

PRVI DEBATNI KRUG:
"Ko kome krade jezik?"

06. OKTOBAR, 18H

DRUGI DEBATNI KRUG:
"Ideologija ispravnog jezika"

UČESTVUJU: Ksenija Rakočević, Ivan Čolović, Boban Arsenijević, Nikola Vučić, Vuk Perišić i član radne grupe projekta "Jezici i nacionalizmi" prof. dr Ranko Bugarski

MODERIRA: Dr sc. Snježana Kordić

Projekat realiziraju:

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Projekat su omogućili:

Allianz
Kulturstiftung

PRVI DEBATNI KRUG

Učestvuju:

Ksenija Rakočević (CG)
Ivan Čolović (SR)
Boban Arsenijević (SR)
Nikola Vučić (BIH)
Vuk Perišić (HR)

Član Radne grupe projekta "Jezici i nacionalizmi":

Ranko Bugarski (SR)

Moderatorka:

Snježana Kordić (HR)

SNJEŽANA KORDIĆ: Dobro veče.

Hvala organizatorima iz „Krokodila“ koji su nas okupili zahvaljujući svojim komunikacijskim vještinama, za koje su nedavno dobili i prestižnu evropsku nagradu u jakoj konkurenciji, na čemu najsrdačnije čestitam.

Naš razgovor večeras odvijaće se tako da prvih sat i pol govore sudionici na podiju, nakon čega slijedi kratka pauza posle koje sljedećih sat i pol (*obraća se publici*) dobivate vi priliku da se uključite, da postavljate pitanja, na koja ćemo mi odgovarati.

Tema večerašnje debate je „Ko kome krade jezik?“. Odgovarajući na to, ući ćemo i u srž diskusija oko jezika na ovim prostorima, a to je pitanje je li ovo jedan jezik ili su to četiri jezika. Da bismo odgovorili na to, evo, sprovećemo sada uživo jedan eksperiment. Jer ovdje se nalaze predstavnici sve četiri države kao i različitih nacionalnosti i ako tečno razgovaramo bez prevodilaca, onda nema nikakve sumnje da je to jedan jezik. Taj eksperiment, u stvari, svakog dana sprovodi mnogo ljudi i on je već nebrojeno puta dao isti rezultat. Dakle, imamo najznanstveniji mogući postupak testiranja i imamo jednoznačan rezultat.

Unatoč tome, ustavi i zakoni sve četiri države oblikovani su tako da su to četiri različita jezika. To u svakodnevnoj praksi ima ozbiljne posljedice, kao što

su razdvajanje djece po nacionalnosti u različite razrede u školama u ime, navodno, različitih jezika ili mnoštvo prevodilaca koji navodno moraju da prevode i tu se vrti gomila novca ili se u političkim kampanjama traži zaseban televizijski kanal pod izlikom različitog jezika. U javnom prostoru možete čuti političare i lingviste kako su potpuno pobrkali pojmove. Njima jezik ne znači jezik, nego narod. A jezik i narod, to su dvije različite stvari, one se ne poklapaju ni kod nas, ni kod mnoštva drugih primjera u svijetu. O svemu tome razgovaraćemo večeras.

Na dosadašnjim konferencijama koje su se odvijale u Podgorici i u Splitu uvijek su riječ prvo dobivali predstavnici zemlje domaćina. Tako će onda i ja večeras zamoliti prvo lingvista Bobana Arsenijevića da nam odgovori na pitanje – ko kome krade jezik?

BOBAN ARSENIJEVIĆ: Zanimljivo je pitanje ko kome krade jezik. Da bi se na njega odgovorilo, potrebno je verovatno prvo odgovoriti na pitanje šta je to jezik. Da li je jezik nešto što se može posedovati, da bi se onda moglo i krasti i da bi mogle da postoje rasprave o svojini nad jezikom?

Kada se u lingvistici govori o jeziku, jezik se posmatra s nekoliko nivoa, odnosno svrstava se u nekoliko ontoloških kategorija koje mogu biti biološke prirode, pa se tako na jezik gleda kao na organ, u nekom apstraktnijem smislu, ili kao na ekološku nišu koju je jedna životinjska vrsta osvojila da bi unapredila svoje šanse za opstanak. Ili se na jezik gleda kao na kognitivnu funkciju, kao na kognitivni kapacitet, nešto što karakteriše kognitivni sistem jedne opet životinjske vrste, ali gde jezik donekle prelazi u domen nauka kao što je psihologija. Najzad, na jezik se gleda i kao na kulturnu pojavu. Ali, iz sva ova tri ugla gledano, teško je govoriti o svojini nad jezikom i teško je govoriti o krađi jezika.

Postoji i, naravno, onaj drugi način gledanja koji je svojstven lingvistici, u najmanju ruku, od Ferdinanda de Sosira¹, koji je prepoznao i taj način gledanja na jezik gde postoje individualni jezici, pa postoji francuski jezik, nemački jezik itd. Onda je opet zanimljivo - i to je, naravno, ono zbog čega smo se ovde okupili - da mislimo o našem jeziku iz tog ugla. Koji je to naš jezik? Koliko ih ima na toj teritoriji o kojoj pričamo? Iz tog ugla gledano, za lingvistiku se postavljuju

¹ Ferdinand de Sosir, *Ferdinand de Saussure* (1857-1913), švajcarski lingvista koji je svojim postavkama utemeljio modernu lingvistiku i dao temelje evropskom strukturalizmu.

neka nerazrešiva pitanja. To nije ništa neobično. Fizičari nisu u stanju da odgovore na pitanje šta je materija, šta je energija, iako su to osnovni predmeti njihovog proučavanja. Tako ni lingvistika nije u potpunosti u stanju da kaže šta je jezik, u bilo kom od značenja te reči.

Moja uža oblast interesovanja nije sociolingvistika, jezička politika i pitanja kojima se ovde bavimo. Najuži predmet mog interesovanja su teorijska sintaksa, semantika, morfologija. Kada na taj način gledamo na jezik, srećemo se sa zaista nerazrešivim problemom jedne univerzalne osobine jezika, a to je varijacija. Jezik, kao fenomen, podložan je varijaciji. To znači da ne postoji nijedan jezik koji je homogen, nijedan jezik koji je ujednačen, koji se u svakom govorniku javlja na isti način. Naprotiv, u detaljnijem proučavanju jezika dolazimo do uvida u to da zapravo svaki govornik nosi nekoliko različitih jezika koje upotrebljava u različitim situacijama, bilo da su te situacije socijalno uslovljene, bilo da su uslovljene nečim drugim. Tako jedno govorničko telo od možda nekoliko miliona ili dvadesetak miliona govornika zapravo postaje telo od mnogo više jezika.

Opet se tu javlja jedno veoma specifično pitanje. Kada bismo, recimo, hteli da vidimo šta je to srpski jezik, kako bismo mogli da odredimo tako nešto? Da li je to skup jezika kojima govore svi ljudi koji su građani Srbije? Ili svi oni koji se osećaju pripadnicima srpske etničke zajednice? Vrlo je teško to odrediti. Ali, ako bismo tako gledali, zaista ne bi bilo načina da se stavi bilo kakva granica među jezicima o kojima govorimo. Zapravo, čak bi bilo teško staviti bilo kakvu granicu na bilo kom mestu na teritoriji južnoslovenskih jezika, dakle, uključujući i slovenački, makedonski i bugarski.

Najzad, tu dolazimo do još jednog pitanja. Kada pričamo o svojini nad jezikom, kada pričamo o tome ko je kome ukrao jezik ili ko je kome nametnuo jezik, mi ne pričamo o svim ovim jezicima koje sam pomenuo, o skupu svih jezika koje bismo dobili, uvezvi u obzir sve govornike i sve jezike kojima oni govore, sve različite varijetete, sve različite registre, stilove, kako god hoćete, kojima oni barataju.

Rasprave se vode samo o jednom jeziku. To je onaj jezik koji zovemo standardnim jezikom ili formalnim jezikom ili koji zovemo jezikom visokog formalnog регистра.

Zanimljivo je da taj standardni jezik zapravo ne postoji u stvarnosti. Niko ne govori tim jezikom. Taj standardni jezik takođe nije potpun jezik, u smislu da,

striktno gledano, standardni jezik predstavlja skup svih onih pravila koja su zabeležena u nekim priručnicima, u nekim knjigama i koja ne opisuju jezik u celini.

Na primer, jedan od projekata u kojima učestvujem bavi se time kako ćemo glagol složiti u rečenici u kojoj imamo dva koordinirana subjekta. Na primer, kada kažemo „pismo i olovka stoje na stolu“, pa hoćemo to da kažemo u prošlom vremenu, da li ćemo reći „pisma i olovke su *stajali* na stolu“, „su *stajale* na stolu“, „su *stajala* na stolu“. Kada radite eksperimentalno istraživanje, onda dođete do toga da zaista postoje govornici koji će uvek reći jednu varijantu, oni koji će uvek reći drugu, i koji će uvek reći treću ili oni koji će varirati između dve ili tri opcije. Takvih tačaka podele ima beskonačno, gotovo beskonačno mnogo u jeziku. Standardni jezik propisuje samo jako mali deo svega toga. Konkretno, kada je reč o istraživanju o kome govorim, u standardnom jeziku ne postoji ništa na tu temu.

Dakle, standardni jezik je jedan nepotpun jezik, jedan veštački jezik, jedan jezik koji je delimičan i gde, kada god zađemo van granica tog jezika, mi moramo sami da ga dopunjujemo na osnovu nekog živog jezika kojim zaista baratamo. Rasprave se vode samo o tom standardnom jeziku. Čiji je on? Ko ga je kome ukrao? Ko ga je kome nametnuo? Onda je zanimljivo pitanje – zašto baš samo o njemu? Jedan od razloga je taj što, meni se čini, usled jako prisutnog autoritarnog načina razmišljanja o jeziku, ljudi u standardu vide neki ideal, nešto što je jedino dostojno da se zove jezikom, a u onome što zaista jeste jezik vide nešto što treba potisnuti i zanemariti.

Drugi razlog je to što na neki način taj standard, time što je koristan i naučiv svim govornicima srpskohrvatskog jezika ili čak južnoslovenskog govornog područja, svedoči o tome da su svi ti govornici, sa svojim autohtonim jezicima, s onim što zaista govore, sa svojim živim jezicima, dovoljno međusobno bliski da bi mogli imati zajednički standardni jezik, da bi mogli da uče i da koriste neki veštački propisani jezik koji im je zajednički. Ovo svedočanstvo na neki način upućuje na to da to jeste isti jezik i ljudima s nacionalističkom ideološkom agendom ta činjenica je neprijatna pa je treba okrenuti u korist takve agende, a to se čini na način da se ili kaže: „Jeste isti jezik, ali je naš, oni su nam ga ukrali“ ili da se kaže: „Jeste isti jezik, oni su nam ga nametnuli“ ili da se kaže: „Ne, to uopšte nije isti jezik, to je naš jezik i on je

drugačiji od njihovog“. Nažalost, bojim se da takvi argumenti nemaju nikakvu realnu potporu u bilo kakvom lingvistički zasnovanom stavu.

Zahvaljujem se.

SNJEŽANA KORDIĆ: Hvala.

Evo da dodam još neke stvari. Baš me je ovo što je Boban ispričao potaklo na razmišljanje.

Da ne bi slučajno bilo zabune, dokaz da standardni jezik postoji je taj što svi mi međusobno tečno razgovaramo. Znači, uloga standardnog jezika je da omogući glatko sporazumijevanje između govornika koji inače ne bi mogli tečno razgovarati. Jer, na primjer, govornici iz kajkavske regije ili govornici iz čakavske regije i možda iz okoline Niša ne bi mogli međusobno tečno razgovarati. E, onda stupa na scenu taj standardni jezik i on nam, evo, svima omogućava da se krasno razumijemo i pričamo. Dakle, to je jedna stvar.

Druga stvar je – taj standardni jezik nije vještački, u smislu da je on izmišljen, kao što je esperanto izmišljen jezik u tom smislu da je jedan čovjek sjeo i sastavio esperanto. Dakle, standardni jezik nije u tom smislu uopće vještački, nego je to nekadašnji uskoregionalni jezik, jezik samo tamo nekih štokavaca, koji je onda uzet da bude nadregionalni tako što su ga uveli u škole u regijama gdje se on u stvari nije govorio. Uveli su ga u škole u kajkavskoj regiji, oko Zagreba, uveli su ga u škole u čakavskoj regiji, tamo u Dalmaciji i na otocima, uveli su ga u škole u Nišu i okolici. Time je, u stvari, on i postao standardni jezik, tom svojom nadregionalnošću, time što smo ga svi morali učiti u školama, čak i oni kojima on nije materinski jezik. Dakle, nekim štokavcima on je, u stvari, i materinski jezik. Znači, nije vještački u tom smislu.

I samo još jedna stvar. U principu, nije čudno zašto se te diskusije oko krađe jezika odvijaju baš oko standardnog jezika. To je tako zato što je jedino standardni jezik svima nama zajednički. Ne otimamo se za kajkavski, kad kajkavski nije jezik niti Srba, niti Bošnjaka, niti Crnogoraca, niti čakavski također. Dakle, jedino taj standardni štokavski kojim svi govorimo je zajednički svima nama i uslijed toga idu kod njega te priče o krađi jezika i kod tih priča je u stvari ključ ono – "Ja sam bio prvi, taj jezik je u stvari pripadao meni izvorno, a ti si onda to na neki način uzeo od mene i sad ga imaš i ti". U tom smislu, točno je ono što Boban (Arsenijević) kaže, to je u stvari još jedan dokaz da nam je taj jezik zaista zajednički.

I sjajno je što je Boban isto istakao kako je varijacija svojstvo svakog jezika. Varijacija je svojstvo i standardnog jezika. Sjajno je što je rekao da mi lingvisti trebamo širiti tu poruku gdje god stignemo. Dakle, varijacija je prirodno stanje i ne treba iz standardnog jezika izbacivati neke riječi, zabranjivati ih, forsirati neke desete, nego svaki čovjek ima pravo na svoj stil, ali o tim takvim intervencijama će se više govoriti sutra.

Danas ostajemo kod ove teme – narod, jezik i ostalo. Ko kome krade jezik. Dakle, ta tema zanima ne samo lingviste već i pripadnike drugih znanosti. Zašto? Zato što uključuje, na primjer, ulogu jezika u pravljenju naroda, zatim ulogu jezika u jačanju nacionalizma, u širenju nacionalizma, a time i u svim onim konfliktima koji nastaju zbog nacionalizma. Stoga se ovoj temi doista mora pristupiti interdisciplinarno, kako bi se ona u stvari bolje sagledala. U tu svrhu treba uključiti sociologe, treba uključiti antropologe i etnologe jer je oni mogu osvijetliti iz kuta tih znanosti.

Zbog toga je ovdje s nama antropolog i etnolog Ivan Čolović, da nam pokaže kako, u stvari, etnologija i antropologija gledaju na ovu temu kojom se večeras bavimo.

IVAN ČOLOVIĆ: Hvala.

Najpre bih rekao da mi je veoma drago i da sam počašćen što učestvujem u ovom razgovoru zajedno sa Snježanom Kordić koju sam imao priliku da nakratko upoznam u Zagrebu pre možda šest godina. A evo, sada imam priliku i da s njom razgovaram. U njoj vidim dostoјnu naslednicu velikog hrvatskog i jugoslovenskog lingviste Dubravka Škiljana². Mislim da je ona naslednica i kada je reč o važnosti i vrednosti dela koje je Dubravko Škiljan ostavio a kakvo sad stvara Snježana Kordić, ali takođe i kada je reč o građanskoj hrabrosti s kojom je Dubravko Škiljan branio svoju slobodu i svoje pravo da kritički i slobodno govoriti o jeziku, a to je nešto što danas njegova dostoјna naslednica Snježana Kordić takođe radi.

Kada je reč o ovoj temi, najpre kako ja vidim nacionalizam. Meni je blisko shvatanje nacionalizma kao jedne vrste religije, kao sekularne ili profane religije, odnosno možda je tačnije reći kao političke religije. Kako su primetili neki istraživači, religiju nacionalizma čini jedan skup raznih rituala, simbola,

² Dubravko Škiljan (1949-2007), hrvatski lingvist i autor brojnih naučnih delja. Uže područje bila mu je klasična filologija i semiologija.

ceremonija, svetih mesta i mitova, u čijem središtu je kult nacije, slavljenje nacije. E, u nekim verzijama nacionalizma kao religije ili religije nacionalizma važno mesto ima kult jezika, slavljenje jezika kao svetinje. To je nešto što je svojstveno i našim balkanskim nacionalizmima, što je ovde posebno oživelo od vremena krize i raspada Jugoslavije ali što daje obeležje i našim današnjim nacionalizmima.

Posebno su ovde poslednjih decenija oživele mitske priče, naracije, mitovi o nacionalnom jeziku. Ovde se jezik slavi kao nacionalna svetinja. Kako je rekao jedan od istaknutih i naročito u krugovima nacionalista uticajnih srpskih pesnika, Matija Bećković³: "Jezik je naša nevidljiva crkva". A sveštenici te crkve su, po Bećkoviću, pesnici jer su oni sveštenici jezika. Takođe je nešto slično tome rekao jedan hrvatski lingvista, Božidar Finka⁴. On je izjavio da je hrvatski jezik ključni, temeljni činilac hrvatskog nacionalnog identiteta, odnosno rekao je da je to hrvatska svetinja.

Mislim da ste vi, kada ste u svojoj knjizi „Jezik i nacionalizam“ govorili o ovim temama, imali u vidu taj iskaz i slične iskaze o shvatanju hrvatskog jezika kao nacionalne svetinje, kada ste rekli na jednom mestu, ako sam dobro zapamatio, da u Hrvatskoj postoji sveto trostvo jezika, nacije i države. Naravno, neko će reći – pa šta je u tome loše? Zar briga o jeziku, zar staranje o jeziku nije nešto legitimno i štaviše potrebno i poželjno? I zar govoriti o svetinji jezika nije samo pesnička metafora upotrebljena kako bi se iskazala ta legitimna, potrebna i poželjna briga o jeziku? Zbog toga je potrebno i važno, da bi se videlo šta je loše u tom slavljenju svetinje jezika, znati i imati primere koji pokazuju od čega, od kojih opasnosti, od kojih zala to naši rodoljubivi i domoljubivi lingvisti i jezikoslovci, književnici, pesnici i drugi rodoljubivi trudbenici brane i štite jezik. Da li ga štite od nepismenosti? Da li ga štite od govora mržnje? Da li ga štite od nasilja nad manjinskim jezicima i dijalektima? Rekao bih da nije reč o toj vrsti zaštite.

Navešću sada jedan primer koji pokazuje od čega nacionalni sveštenici jezika i ostali branitelji jezika štite nas i naš jezik. Pre desetak dana, u sklopu jedne kampanje pod naslovom „Sačuvajmo srpski jezik“, koju je lansirao list

³ Matija Bećković (1939), pesnik i jedna od perjanica srpskog nacionalizma.

⁴ Božidar Finka (1925-1999), hrvatski lingvist. Od 1988. pa do smrti bio je redovni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

„Politika“, u Trebinju je održana tribina istog naslova „Sačuvajmo srpski jezik“. Tu su, prema izveštajima koje sam pročitao u novinama, izneta dva dominantna mišljenja, dva dominantna stava. Jedan, da je jezik temelj nacionalnog identiteta svakog naroda. Kako je rekao jedan od učesnika te tribine, vladika Grigorije: "U jeziku i pismu nalazi se duša jednog naroda". Drugi stav koji je tu bio dominantan je stav da je najveća opasnost koja preti srpskom jeziku njegovo preimenovanje u crnogorski, bosanski i hrvatski jezik. Kako je rekao jedan drugi učesnik te tribine, lingvista Miloš Kovačević: "Najbrži način izumiranja jednog jezika je njegovo preimenovanje".

Onda vi stanete pa se upitate: "Pa dobro, čekajte, zašto bi preimenovanje bilo tako strašna opasnost po opstanak srpskog jezika, a time, naravno, i srpskog naroda? Zar to nije zapravo dobro? Zar to ne govori o jednoj vrsti ekspanzije srpskog jezika, koja je diskretna, pod različitim imenima, ali, izvinite, ipak ekspanzija našeg jezika?"

E pa, nije reč o tome. Jer, po shvatanju naših nacionalista u lingvistici, po shvatanju ovih sveštenika nacije, posebno ovih u Srbiji, to preimenovanje je zapravo ovo o čemu mi večeras govorimo – krađa jezika, i to krađa kojom se srpski jezik i srpski narod ne samo osiromašuju, oni opstaju, ali siromašniji nego što su bili, nego se ugrožava i sama egzistencija našeg jezika, srpskog jezika, i srpskog naroda.

Zašto se to događa? Zato što ako dozvolimo, nebrigom, nepažnjom, da nam zaista Hrvati, Bosanci i Crnogorci ukradu jezik, neće nastati situacija u kojoj ćemo mi, Srbi, Hrvati, Bosanci i Crnogorci, govoriti istim jezikom. Ne, dolazi do jedne katastrofalne, opasne situacije u kojoj mi, pošto nam je ukraden jezik, ostajemo bez jezika. Nema, gotovo. Crna magija! Preimenovan jezik, nestao je! Jer, sa stanovišta nacionalističkog mita o jeziku, naravno i identitetu, jezik je nedeljiv, jezik ne možete ni sa kim podeliti. On je ili samo vaš ili ga nema. A budući da je, prema toj nationalističkoj mitskoj priči o jeziku, jezik mesto, temelj nacionalnog identiteta i nacionalne duše, bez čega ostajemo? Bez duše. Dakle, zaista crna magija. Jedina logika koja vlada ovom mitskom pričom je logika tog jezivog magijskog dejstva preimenovanja – *nomen est omen*.

Naravno, ovo zvuči - kao što čujem smeh - neozbiljno i smešno, da ne kažem glupavo. Ali ono što je ovde važno primetiti – ovakve izjave, ovakve mitske konstrukcije o nacionalnom jeziku imaju jedan potencijal koji bih ja mogao da nazovem paničnim potencijalom. Ovakve izjave su sposobne da

izazovu paniku, strah od toga da je naša nacija ugrožena. Naše biće, naš opstanak je ugrožen time što neko govori nekim jezikom koji je u stvari od nas ukrao. To je ono što rade nacionalisti i to je ono od čega nacionalizam živi – od širenja straha, od širenja paranoje da je naša nacija ugrožena. U ovom slučaju ugrožena je zato što neko usurpira naš jezik tako što ga krađe i ostavlja nas tako ne samo bez jezika, nego i bez duše. Znači, to je jedna izuzetno traumatična situacija koja se napumpava i stiže na naslovne strane novina i u udarne emisije televizije i reprodukuje se iz dana u dan.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, ovo što je Ivan rekao, kao – jezik je nacionalna svetinja, mnogi ljudi to zaista tako vide u Hrvatskoj ali i u Srbiji, Bosni i Hercegovini pa i u Crnoj Gori. Doista je tako. Ali, u čemu je problem? To ne funkcioniра, ne ide, ne može. Ne može bit nacionalna svetinja kada, evo, imamo četiri naroda i govore tim istim jezikom. Dakle, očito on nije povezan samo s jednim narodom. Evo, u praksi vidimo da nije povezan s tim.

Dakle, ovo što se jezik gleda kao nekakav idol, kao neko božanstvo kojem čovjek treba služiti, samo usput da vam kažem, to je bilo karakteristično u doba nacizma. U nacizmu su tako gledali jezik, zaista. Čak neki kažu – nacizam je bio pokret za jezična prava. Što je problem u vezi s tim jezik gledati kao neko božanstvo, kao nekakav idol? Pa, problem je sasvim banalan. Jezik je obično sredstvo. On je sredstvo za sporazumijevanje. Kao što je, ne znam, čekić sredstvo pomoću kojeg obavljate neke radnje koje običnom rukom ne možete obavljati. Sad vi zamislite da vi taj čekić negdje onako uramite, ne date nikome da ga koristi, gledate ga, divite mu se i obožavate ga i oduzimate mu ono u stvari što bi trebalo bit njegova funkcija. U stvari, isto to rade nacionalisti sa svojim pogledom na jezik.

Da nam nešto još o tome kaže iz lingvističke perspektive, evo, Ranko Bugarski, koji je također o ovoj temi napisao više knjiga.

RANKO BUGARSKI: Hvala. Dobro veče svima.

Dakle, tema „Ko kome krađe jezik?“ na prvi pogled, a možda i na drugi, izgleda i zvuči veoma bizarno. Jasno je i iz ovih dosadašnjih izlaganja, a i iz našeg svakodnevnog iskustva pa i iz zdrave logike, da se jezik ne može ukrasti. Jezik jednostavno nije od onih stvari koje se mogu ukrasti. Jezik nije novčanik pa da vam ga neko ukrade, kao što su meni ukrali novčanik pre dve nedelje u

beogradskom trolejbusu. Kao što reče Ivan Čolović, ako nam neko ukrade jezik, onda ostajemo bez jezika. Ako nam neko ukrade pismo, onda naprečac, preko noći, postajemo nepismeni. Dakle, ne mogu se ozbiljno niti doslovno shvatati ovakve teme ili konstrukcije.

Međutim, ono što čini da vredi razgovarati o tome jeste raširenost uverenja da se jezik može ukrasti i da se to, između ostalog, ili na prvom mestu desilo Srbima, kojima su Hrvati, navodno, ukrali jezik. Pazite sad, ne samo jezik, ja ovde moram da pomenem i pismo. Mnogima od vas verovatno je poznato da je novi rektor Zagrebačkog sveučilišta, maltene prilikom preuzimanja dužnosti, dozvolio sebi predlog, javni predlog, naravno, da se u hrvatske škole vrati i čirilica, dakle, da se hrvatska omladina upozna i s čirilicom, uz obrazloženje da je čirilica i hrvatsko pismo. Naravno, i čirilica i latinica su mnogo starije od Srba i Hrvata kao nacija, a kroz vekove su neki Srbi pisali latinicom, kao što su neki Hrvati pisali čirilicom ili tačnije – i jednim i drugim pismom.

E sada, kako je dočekana ta inicijativa rektora Zagrebačkog sveučilišta? Zanimljivo je da je on dospeo pod vatru nacionalista i u Hrvatskoj i u Srbiji. Kako to? Tako što su u Hrvatskoj odmah skočili: „Šta, čirilica, četničko pismo za našu mladež? Zlatnu mladež u školama da izlažemo četničkom pismu? Taman posla. Nema govora o tome. Pu-pu! Ne može to nikako.“ A kako su reagovali nacionalisti u Srbiji? Takođe negativno, ali iz drugog ugla. Oni su rekli: "Evo, poznato je već svima, je li, da su nam Hrvati ukrali jezik, a evo nam sad kradu i pismo!"

Dakle, nacionalisti s jedne i druge strane, što je inače karakteristično za nacionalizam, odlično se razumeju i sarađuju, iako na prvi pogled izgleda da zastupaju potpuno suprotna stanovišta. Ali u ponečemu su saglasni, a saglasni su, naravno, u sprovođenju svojih ciljeva, svojih agendi i saglasni su u tome što se ni jedni ni drugi zapravo ne drže činjenica, pa ni zdravog razuma, nego nekakvih ideologija koje prosto ne ispuštaju iz ruku.

Kada je reč o jezicima, naravno, poznato je da mnoge zajednice, grupe govornika, bilo da su na svom terenu, da tako kažem, ili u dijaspori, u emigraciji itd, posle nekoliko generacija, iz određenih razloga, napuštaju svoj jezik i prihvataju jezik šire sredine zato da bi svom potomstvu obezbedili bolje uslove, bolji život, zaposlenje itd. Dakle, da ne ulazimo u to. Taj proces je poznat i veoma raširen u svetu i to se u lingvistici naziva zamenom jezika. Niko ozbiljan i niko u lingvistici ne govori o krađi, nego je to zamena jezika. Dakle, tu treba

upotrebljavati termine kao što su zamena, prihvatanje, usvajanje ili tako nešto, ali nikako krađa.

Kada upotrebite reč krađa u ovom kontekstu, vi ste istupili iz područja lingvistike, prešli ste u politički ili tačnije politikantski diskurs kome takve reči odgovaraju. Reći da je jedan jezik ukraden, da ga je neko ukrao nekom drugom, to zapravo na neki način poziva na akciju, na konfrontaciju, na sukobe, u krajnjoj liniji, zavisno od okolnosti, poziva, ako hoćete, i na oružane sukobe. Pod, recimo, zastavom, ne znam, ovog ili onog, pod geslom tipa „u boj, u boj, za narod svoj“ ili, ne znam, „kom obojci – kom opanci“, „ko nabija, taj dobija“ itd, ali to je sve ratnički diskurs, proistekao iz ovog političkog ili, kako rekoh, politikantskog načina mišljenja i reagovanja. To, dakle, nema nikakve veze s lingvistikom.

Međutim, da kažem ponovo ono zbog čega treba ipak razmatrati ovakva pitanja. Zbog raširenosti verovanja da je to tako. U Srbiji ima mnogo sveta koji je uveren, čvrsto uveren, da su Hrvati Srbima ukrali jezik, ne misleći, naravno, o tome šta to zapravo logički podrazumeva, a što je ovde već pomenuto.

Ivan Čolović je nekoliko puta za jezik upotrebio reč „svetinja“. Naravno, sasvim umesno, pošto se u okviru tog nacionalističkog, zapravo pre toga romantičarskog pa onda nacionalističkog diskursa u jednoj kulturno-istorijskoj tradiciji u Evropi, počev od kraja XVIII pa dalje kroz XIX vek, bogami i kasnije i ponegde sve do danas, smatra da postoji prirodno trojstvo koje je pomenuto, o kome sam ja, inače, pod tim imenom upravo svetog trojstva jezika, nacije i države pisao i govorio mnogo puta tokom poslednjih decenija. U čemu je to sveto trojstvo?

Dakle, veruje se da je prirodno da svaki narod ili kasnije nacija ima svoju državu i ima svoj jezik, pri čemu ni državu ni jezik ne bi delio s drugima, to je bitno ovde. Mora, dakle, svako da ima svoj jezik koji neće deliti s drugima, i svoju državu koju neće deliti da drugima. To je, dakle, ta matrica koja se provlači stalno i otuda gledanje na nacionalni jezik kao svetinju i nacionalno pismo, ako se pismo tako shvata, takođe kao svetinju. Onda se javljaju i katastrofični scenariji.

Ovde smo mogli mnogo puta da čujemo i čitamo u novinama u rubrikama pisama čitalaca, ali ne samo tu nego i u nekim drugim vrstama tekstova koji pretenduju možda i na veću ozbiljnost, da Srbi moraju da čuvaju cirilicu kao zenicu oko svog jer srpski jezik koji je zalog srpskog identiteta može da postoji u

pisanom obliku samo u čirilici. Prema tome, ako izgubimo čirilicu, ode i srpski jezik. Ako ode srpski jezik, ode s njim – ko? Srpski narod, naravno. Dakle, to je taj katastrofični scenario, koji, naravno, nema nikakvih dodirnih tačaka s onim što se dešava u realnom svetu. Poznati su primeri da su neki narodi u određenim okolnostima, iz određenih razloga promenili pismo - Rumuni, Turci, da ne nabrajamo dalje - a da pritom nisu izgubili jezik. Mislim, rumunski jezik i dalje postoji, kao što postoji i turski.

Još bih se dotakao ključnog pitanja vlasništva nad jezikom, pa onda i vlasništva nad pismom. Kome pripadaju jezici, a kome pripadaju pisma? Uobičajeno je shvatanje, i to je već ovde pomenuto, da jezici pripadaju narodima. To nije prihvaćeno kao rezultat nekakvog velikog razmišljanja, nego je to, kao, prirodna činjenica. Navodno, ne može da bude drugčije. Kome pripada srpski jezik? Pa, naravno, srpskom narodu. E sad, u izvesnom smislu, naravno, to je tačno, utoliko što veliki deo srpskog naroda ili sav srpski narod, ako hoćete, smatra srpski jezik svojim jezikom, svojim maternjim jezikom ili svojim nacionalnim jezikom. Međutim, ima mnogo nesrba, mada ne volim te kombinacije nesrbi, nehrvati, ali ima mnogo pripadnika drugih naroda koji se takođe služe srpskim jezikom. Tu je opet jedna zakačka tipično nacionalistička. Nacionalizam polazi od toga da postoje nacionalne države, nacionalni jezici itd. koji su svetinje. Ako se u državi desi da postoje neke manjine, ovakve ili onakve, uključujući etničke i jezičke, što je, naravno, slučaj sa maltene svim državama sveta, onda se to nekako gura u zapećak, toleriše se, ali se na te grupe gleda kao na građane drugog reda, maltene sumnjive, i oni ne mogu da polažu pravo na taj nacionalni jezik koji pripada samo titularnoj naciji.

Međutim, naravno, iskustvo nam govori, pa i pogled po svetu ili čak širom sveta danas, da to jednostavno nije tako i da je mnogo produktivnije poći od toga da jezici pripadaju svojim govornicima, ma kojem narodu ovi pripadali, što dozvoljava da, ako uzmete bilo koji svetski raširen jezik - obično se pominje engleski, ali tu su svi ostali, španski, francuski, nemački itd. - videćete da su to jezici kojima govore različiti narodi. Gotovo bi se moglo reći da je pitanje istorijske slučajnosti da se ti jezici i danas zovu po jednom narodu. Engleski, svi prihvataju taj naziv, svi govornici engleskog manje-više, ali ga danas niko više ne vezuje samo za Englesku. Slično je i s ostalim pomenutim jezicima. Dakle, to je mnogo produktivnije i mnogo je ispravnije reći, ako se uopšte poteže pitanje

vlasništva, što je problematično, da jezici pripadaju govornicima, ma koje nacionalnosti oni bili.

Što se pisma tiče, opet ćemo slušati kako pisma pripadaju narodima. Naravno da latinica na našim prostorima pripada hrvatskom narodu, naravno da cirilica na ovim prostorima pripada srpskom narodu. Međutim, po meni bar, mislim da nisam usamljen u tom gledanju, pogrešno je i pisma vezivati za narode. Pisma treba vezivati za jezike, pisma pripadaju jezicima koji se na njima pišu. Ovo je, naravno, sad već izrazitije metaforički diskurs, ali prilično je, mislim, očigledno da se ne može latinica vezati za jedan narod ili cirilica isto tako, pošto postoje razne verzije tzv. nacionalnih latinica, nacionalnih cirilica i svih drugih pisama. Ali ono što je ovde bitno, mislim, i što treba stalno imati na umu jeste da ako se neki jezik piše nekim određenim pismom, onda je to pismo i pismo toga jezika, što, naravno, dozvoljava mogućnost i čak verovatnoću da će se taj jezik pisati i drugim pismima. Ali, sve dok se neki jezik piše i nekim pismom, onda je to pismo – i pismo nekog drugog jezika. To me vraća na priču o uvaženom zagrebačkom rektoru. On je rekao da je i cirilica pismo hrvatskog jezika. Mislim da tu nije pogrešio, kao što neće pogrešiti niko ko kaže da je i latinica pismo srpskog jezika.

Međutim - a evo, tu ću negde i da završim, bar za ovaj krug - ovakvo gledanje koje sam sad pokušao da iznesem pred vas je u direktnom sukobu s osnovnim nacionalističkim postavkama o kojima smo već ponešto čuli. Jedan od temelja nacionalističke misli i akcije jeste – svi na svome. Mora se znati šta je čije. Ne može se deliti. Ako ima latinice, ona mora biti, uzimajući sad samo ovaj naš region (još jedna reč koju ne volim), dakle, ne može se deliti latinica sad sa Srbima, latinica je hrvatska. Ili obrnuto, iz ove perspektive, ne može cirilica da bude i hrvatsko pismo, cirilica je srpska svetinja i nema tu ko šta dalje da priča. Ta psihologija, koju bih ja nazvao čepenačkom psihologijom, rasturila je Jugoslaviju, stvorila nekoliko, usuđujem se da kažem, banana državica, bar u poređenju s Jugoslavijom, rasturila je srpskohrvatski jezik, sve ta ista psihologija, da svako mora da ima svoje i da se ne može mešati. Prema tome, ne može postojati Jugoslavija – ode Jugoslavija, ne može postojati srpskohrvatski jezik – ode taj jezik. Sada imamo kao rezultat ovo što imamo. Tu bih stao. Hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Evo, ja će se odmah nadovezati na zadnju rečenicu. Kaže Ranko – rasturila je (ta psihologija) srpskohrvatski jezik, ode taj jezik, nema tog jezika. Ali, kad ga ne bi bilo, onda mi ne bismo mogli sad svi tečno međusobno razgovarati. Znači, mi smo svi živi dokaz, svakog trenutka kad razgovaramo, mi, pripadnici različitih naroda, mi smo dokaz da taj jezik i dalje postoji, neovisno o tome što mediji, škole, političari ponavljaju – ne, ne, ne, nema ga, nema ga. Ali, evo, kroz komunikaciju vidimo, on je tu. I Ranko i Ivan su više puta spomenuli kako kod mnogih ljudi postoji uvjerenje o prirodnjoj povezanosti naroda i jezika. Doista postoji to uvjerenje i ja bih rekla – to je rezultat ničeg drugog nego neznanja i neobrazovanosti.

Ljudi jednostavno nisu upoznati s time da narodi nisu objektivno zadate zajednice ljudi, nego da su to političke tvorevine. One su rezultat djelovanja vještijih i manje vještih političara, ovakvih, onakvih, rezultat slučajnosti, spleta okolnosti. Kako će se zvati te zajednice, te velike grupe ljudi, narodi, etnosi, nacije i kakvog obima će one biti, to nije zadato nikakvim prirodnim ili objektivnim kriterijem. Dakle, nije zadato niti jezikom, niti porijeklom, niti zajedničkom poviješću, niti kulturom, niti religijom i svako od ovih obilježja koje se u laičkom, neukom pogledu vezuje za narod, mi možemo odmah, evo sad, eliminirati na osnovi sto dokaza. Sad ja neću ići u to, ali kad dođu na red pitanja publike, jako ćemo jednostavno na svako od njih odgovoriti.

Ja ću samo reći da čak i kod nekih naroda koji se gledaju kao najvažniji, najveći, kao što su to njemački ili francuski narod, nije postojala jezična povezanost koja bi ih dovela do toga da su postali jedan narod. Francuzi su, kao prvi oformljeni narod u Evropi, govorili najrazličitije moguće jezike. Još sredinom XIX stoljeća jedna petina Francuza nije uopće znala francuski jer je za francuski uzet samo onaj jezik koji se govorio u Parizu i okolici.

Ili uzmimo slučaj Njemaca. Dakle, Njemci su formirani kao narod poslije Francuza, i to su se formirali na neprijateljstvu prema Francuzima jer neprijatelj je jako zgodan povod da se ujedini nekakva grupa. Njemci su, dakle, formirani sredinom XIX stoljeća. Do tada su postojali Prusi, Saksonci, Vestfalci, Bavarci itd. Političari su ih onda raznim okolnostima i raznim potezima oformili u jedan narod. Mi vidimo da njemački narod nije oformljen na osnovi jezika jer postoji austrijski narod, niko ga ne može nijekati, postoji švicarski narod, a imaju svi zajednički jezik i taj jezik se zove njemački. Dakle, Švicarci, njih 84% se izjašnjava kao Švicarci, a čak 64% ima njemački kao materinski jezik.

Dakle, imamo masu primjera. Ja sam samo ove sad navela i samo tu temu koja pokazuje da su i narodi i nekakva njihova navodna objektivna zadatost u stvari jedna bajka. Da je to jedan mit koji, nažalost, oni koji podupiru nacionalizam, stalno u populaciji serviraju i šire kroz škole i kroz medije. Ali, evo, mi možemo raditi na tome da taj mit što više gubi na svojoj snazi.

Jako često se u diskusijama oko jezika čuje riječ – pravo. Pozivaju se na pravo. Znači, pravo naroda da svoj jezik zove svojim imenom. To je jedna rečenica koja se ponavlja u Hrvatskoj od šezdesetih godina XX stoljeća. Ona se ponavlja u Bosni, ona se ponavlja i u Crnoj Gori i svuda. Dakle, pravo naroda da svoj jezik zove svojim imenom. Jedan njemački lingvist, Bernhard Gröschel⁵, išao je analizirati sve povelje ljudskih prava, i evropske i Ujedinjenih naroda, dakle svjetske, i on je rekao da nigdje ne postoji pravo naroda da svoj jezik naziva svojim imenom. To je, dakle, jedno izmišljeno pravo, ali ta rečenica se ovdje jednostavno ponavlja i kroz to ponavljanje ona dobiva status istine. Ali, nije istina. Laž je. Ne postoji takvo pravo.

Osim toga, što kad više naroda ima zajednički jezik? Što sad napraviti? Nitko ne traži od pojedinih naroda da pređu na neki drugi jezik. Nitko ne traži od Hrvata da pređu, na primjer, na francuski, ne traži to ni od Bošnjaka, niti od Crnogoraca, nikoga. Dakle, to pravo i riječ pravo na krive načine se koriste.

Dakle, ponovo smo kod one interdisciplinarnosti.

Naš sljedeći gost dolazi iz Hrvatske. On je Vuk Perišić, pravnik, prevoditelj i također publicist, pa ćemo zamoliti njega da nam iz svoje perspektive nešto kaže o temi „Ko kome krade jezik?“.

VUK PERIŠIĆ: Hvala. Dobro veče.

Mi se upuštamo u polemiku s nacionalistima i tvrdimo neke notorne stvari. Plašim se da je to malo uzaludno, iz jednostavnog razloga što oni ne žive u svijetu razuma i argumenata, nego u svijetu emocija, nekih iracionalnih stanja koje ja pokušavam da shvatim, evo, još od prije 1990. To su neshvatljive stvari. Ne znam da li to uopće ima smisla jer mi, pazite, govorimo jedni drugima pričamo jednu te istu priču koju svi znamo, a s druge strane postoje oni koji žive u svojoj toj kapsuli iracionalnosti i tako će biti i dalje.

⁵ Bernard Grešel, *Bernhard Gröschel* (1939-2009), nemački lingvista, slavista i srbohrvatski političar, poznat po svom kapitalnom delu "Srbohrvatski jezik između lingvistike i politike" koje kritički govori o političkoj deobi srbohrvatskog jezika.

No, kad smo već kod polemike, ja bih malo polemizirao ali ne s nationalistima nego s učesnicima. Kada se govori o krađi jezika, jezik jeste ukraden. Ukraden je svima nama ponaosob od strane nacionalista. Ukraden je kao naše osobno pravo, kao naše sredstvo ne samo komunikacije, nego i razmišljanja. Mi koristimo jezik i ujutru kad se ustajemo unutar naših misli, kada si pravimo doručak, kada šetamo sami, kada vidimo neku zgradu nama se na ekranu naših misli pojavi riječ „zgrada“. Dakle, mi koristimo jezik stalno, mi kao mi, kao ljudi, kao pojedinci. Cijela ova tragedija koja se desila s Jugoslavijom i s njezinim jezicima zapravo je unakazila, otela našu slobodu da mislimo. Ne samo da pišemo i prevodimo spontano, nego i da mislimo spontano.

Neke riječi našeg jezika, ja se sad neću upuštati u to kako da ga nazovem, za potrebe ovog razgovora zovem ga Našim, neke riječi su, možda je prejak izraz ali upotrijebit ću ga, zabranjene u sredini A ili u sredini B. Onoga trenutka kad su bile tako zabranjene, mi smo prestali biti slobodni ljudi. Dakle, ako ja odem u trgovinu i pazim da neću izgovoriti riječ „hiljada“, ja više nisam slobodan čovjek. Ako ne mogu da kažem u Hrvatskoj „zejtin“, iako mi se „zejtin“ ne sviđa kao riječ, ali radi primjera, „ulje“ je ljepša riječ. Ako ne mogu da kažem, to je jedna književnica jednom spomenula, Daša Drndić je spomenula epizodu kada je u hrvatskoj trgovini tražila boraniju. Nije mogla da se sjeti riječi „mahuna“ pa je rekla „boranija“ i od toga je nastao skandal. Ona u tom trenutku nije bila slobodan čovjek. U tome je problem.

Kao pisac i prevodilac, oprostite na toj maloj ličnoj ili osobnoj ilustraciji, priznajem vam to sad otvoreno, ja imam paranoju. Ako mi dođe da izgovorim ili napišem riječ koja je nepočudna, ja zastanem i sad mislim – aha, dobro, neću, da ne dovodim u neugodnu situaciju izdavača, da sad ne komplikiram, bitno je da izgovorim ono što mislim, a hoću li upotrijebiti „listopad“ ili „oktobar“ nije bitno. Ali, onog trenutka kada ja razmišljam o listopadu ili oktobru, gotovo je, pazite. Što je najgore, da se sutra sve složi u ovim našim, kako da ih nazovem, zemljama, da se, recimo, ispostavi da je ovo bio samo ružan san i da je zapravo sve opet normalno, ja ću i dalje, do kraja života, kad god izgovorim „oktobar“ pomisliti – aha, to je srpski. Ako u Beogradu izgovorim „listopad“, misliću – aha, nije zgodno.

Pazite, to je gotovo. Više nikada se nećemo izlječiti od toga, barem mi koji ovdje sjedimo. Ali, zbog toga više nismo slobodni ljudi. Pazite, nismo slobodni ljudi ni u vlastitim mislima. Stvar je došla dotud da i kada razmišljam,

ja počinjem da primjećujem da li sam upotrijebio riječ ove ili one varijante. Pa gdje su nas doveli? Zamislite francuski jezik, da sada se desi neka tragedija u Francuskoj i da neko odredi da se francuski jezik raspolovi i da postoje riječi koje se ovdje ili tamo mogu i koje se ne mogu koristiti. I da sad Francuz izgovori neku riječ a neko mu vikne: "Aha, ti si iz Marseja, sram te bilo, a koristiš riječ iz Bordoa!"

Pazite, mene baš briga koliko je tih jezika i kako će se nazivati i šta je s tim državama i šta je s tim narodima i šta je s tim herderijanskim⁶ zabludama o jeziku kao konstituensu nacije. Tu je i Staljin doprineo sa svojom definicijom nacije, gdje je stavio u *genus proximum*⁷ i jezik, a tu definiciju naši nacionalisti potpisuju s lakoćom, pazite, od samoga Staljina, a da ni ne znaju da je Staljinova.

Ono što želim da kažem kada se postavlja pitanje kome pripada jezik, da li narodima, da li državama, ma, baš me briga za narod i države, pripada meni i hoću da ga koristim slobodno, a to, koliko god se trudio, više ne mogu. Kako će ga ko nazivati? Pa čekajte, ja imam pravo da ovu čašu nazovem lonac, ako želim, ako sam taj dan recimo raspoložen nadrealno. Pa imam pravo da nazovem sve stvari na ovome svijetu, da im dam imena koja želim. Hoću li imati komunikacijskih problema zbog toga, to je moj problem. Podsjećam se iz udžbenika o fonetici, bio je primjer "lonac i konac". Tu je bio nacrtan jedan lonac i jedan kalem ili svitak konca i sad je to bio primjer kako se tu stvara buka u komunikacijskom kanalu. Dobro, možda je glupo lonac nazivati koncem, ali ako želim, zašto ne? Pa će me moj sugovornik shvatiti ili neće.

Dakle, ono što želim da kažem je da jezik nije nacionalno pravo, da jezik nije konstituens nacije jer nacija je izmišljotina. Ako ste čuli, a sigurno ste čuli za Benedicta Andersona⁸, on kaže da je to izmišljotina, imaginacija koja funkcioniра, kao što mnogo toga funkcioniira u toj nekoj čudnoj zoni između

⁶ Johan Gotfrid fon Herder, *Johann Gottfried von Herder* (1744-1803), nemački književnik, prevodilac, teolog i filozof Vajmarske klasike. Često ga nazivaju ocem kulturnog nacionalizma.

⁷ *Genus proximum* (lat.) - najbliži rod; klasa ili grupa bića, predmeta ili pojmove koji dele zajedničke karakteristike.

⁸ Benedikt Ričard O'Gorman Anderson, *Benedict Richard O'Gorman Anderson* (1936-2015), profesor na univerzitetu Kornel, najpoznatiji po knjizi *Imagined Communities*, jednom od seminalnih naslova o nacionalizmu. Čuvena je Andersonova definicija nacije kao "imaginarnе političke zajednice".

stvarnosti i imaginacije. Dakle, šta nas briga za to? To je lično građansko pravo svakog čovjeka ponaosob da slobodno govori jezik koji želi i da unutar tog jezika koristi riječi i tvorbe koje želi. Hoće li se u toj kakofoniji naći neko ko će moći da definira – ha, ovo je srpski, ovo je hrvatski, ovo je francuski? To nije bitno, pođimo od pojedinca. Okrenimo stvar kopernikanski. Pustimo narode i nacije i te imaginarnе tvorevine na miru, počnimo od nas samih, od svakog od nas, kao bića koja imaju pravo da bez orvelijanskih paranoja govore kako žele.

Sjećate se iz Orvelove "1984" kako su izumili novogovor, ima ono poglavlje o tome, sa samo jednom svrhom – da se slomi misao. To zapravo stoji iza ove operacije s jezicima, da se slomi misao, da se stvori paranoja ali ne u izgovoru, niti u pisanoj riječi, nego već u sferi misli. Zato bih volio da se na jezik gleda kao na građansko pravo, kao na bilo koje građansko pravo, pravo na vlasništvo, privatno pravo, na život, pravo na zaštitu od... U cijelom tom katalogu individualnih ljudskih prava treba dodati i pravo na jezik, oteti ga kolektivu, kao što je i kolektiv nama oteo neke riječi. Hvala za sada.

SNJEŽANA KORDIĆ: Pa da, u Povelji Ujedinjenih naroda je definirano pravo svakog pojedinca da slobodno govori i izražava se na svom jeziku. Dakle, to jest definirano pravo pojedinca.

VUK PERIŠIĆ: Pisalo u Povelji Ujedinjenih naroda ili ne, svejedno je. Ne, ništa nam ne znači što piše u Povelji Ujedinjenih naroda. Lijepo je da piše, ali i da ne piše bilo bi isto. Isto bismo imali to pravo, bilo ono kodificirano ili ne, i borili bismo se za njegovu kodifikaciju.

SNJEŽANA KORDIĆ: Jasno. Naravno. Apsolutno, tako je. Sloboda izbora je ključna stvar. Zato je strašno važno ono što je Boban na početku rekao, kako treba širiti vidike. Recimo, mi lingvisti ali i svi nastavnici u školama, kada podučavaju djecu, trebaju uklanjati predrasude da moraš govoriti ovako a ne smiješ drukčije. Oni umjesto toga trebaju govoriti da je varijacija najnormalnija stvar, poručivati djeci da govore slobodno. Dakle, nastavnici su zakazali jer oni nisu širili tu spoznaju da je varijacija najnormalnija stvar. Ključ je, dakle, u tome ono što, ako razgovaramo s nekim i taj netko usred razgovora, ne znam, izgovori neku englesku riječ ili rečenicu, pa ako je još izgovori s krasnim američkim izgovorom, sugovornik će ga pogledati s divljenjem. Ali, recimo, ako

usred razgovora izgovori riječ „hleb“ ili „hiljadu“, onda je reakcija: "Sram te bilo!" Dakle, nije to netrpeljivost prema riječima nego netrpeljivost prema ljudima, koja se onda u stvari izražava kroz jezik.

Ovdje s nama je također gost iz Bosne i Hercegovine koji ima iskustvo razdvojene nastave po nacionalnoj osnovi u ime, navodno, različitih jezika. Ima također iskustvo rada u različitim televizijskim kućama, iskustvo njihovih različitih jezičnih politika.

Dakle, naš sljedeći govornik je televizijski voditelj iz Bosne i Hercegovine, Nikola Vučić.

NIKOLA VUČIĆ: Dobro veče svima. Zaista mi je draga da u Beogradu imamo ovoliko ljudi koji su zainteresirani kritički promišljati neuralgične zone za nacionaliste, a doista jedna od neuralgičnih zona u svakom slučaju jeste tema „Ko kome krade jezik?“ I prije svega tema naziva jezika.

Da je tema naziva jezika veoma problematična za nacionalistički pogled na društvenu stvarnost, na jezičnu stvarnost, to zapravo pokazuje naše svakodnevno susretanje s različitim sugovornicima i sugovornicama. Kada, na primjer, razgovaramo o tome da li je ovo jedan ili su to dva, tri ili četiri jezika, obično će reći – jeste, to jeste jedan jezik, ali kako ćemo ga nazivati? Dakle, naziv jezika predstavlja doista ogroman problem za nacionalistički način razmišljanja. To pokazuje i polemika koju je vodila doktorica znanosti profesorica Kordić u znanstvenim časopisima u Hrvatskoj. Dugo godina je polemizirala sa znanstvenicima, ili nazovi-znanstvenicima, lingvistima o nazivu jezika. Oni su pokazali da je naziv jezika za njih svetinja u koju se ne smije dirati.

Često kažem da kada bi netko htio pisati nacionalistički manifest, kada bi htio dati se na taj zadatak besprijeckornog opisivanja nacionalizma, onda bi mu zemlje nastale raspadom Jugoslavije, posebno u tom slučaju mislim na Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Srbiju bile neiscrpan izvor inspiracije.

Evo, zamislite jednu situaciju u kojoj u središte postavljate dvije ženske osobe, dvije drugarice, dvije priateljice. Mjesto radnje je Bosna i Hercegovina, grad Mostar, moj rodni kraj, i vrijeme radnje je XXI stoljeće. Te dvije priateljice su sasvim slučajno različite nacionalnosti. Jedna je, recimo, Bošnjakinja, a druga je Hrvatica. One idu u istu školu, ali se obrazuju po dvama različitim nastavnim planovima i programima, na navodno dvama različitim jezicima. Jedna se, Bošnjakinja, obrazuje na bosanskom jeziku, druga se, Hrvatica, obrazuje na

hrvatskome jeziku. One su u odvojenim učionicama. Zašto? Zato jer ne govore zajedničkim jezikom. Jednostavno, neizvodivo je, za nacionalistički način razmišljanja, izvoditi nastavu zajedno i Bošnjacima i Hrvatima i Srbima i Crnogorcima, budući da oni promišljaju ovaj jezik kao četiri jezika. A te dvije prijateljice u Mostaru savršeno dobro funkcioniraju – na vannastavnim aktivnostima, u diskotekama, u parkovima, druže se i razgovaraju tečno na zajedničkome jeziku i nemaju s tim problema.

Politika u Bosni i Hercegovini s tim ima ogroman problem. Ustav Bosne i Hercegovine generira nacionalizam, budući da on podrazumijeva tri službena jezika – hrvatski, bosanski i srpski jezik. I navodno svatko u Bosni i Hercegovini ima pravo da govori na svom jeziku jer mu je to pravo zagarantirano Ustavom. Dakle, imamo suštinski temeljni problem u jednoj zemlji u samom Ustavu. Iz toga proizlazi, zapravo, da hrvatski nacionalisti, da političari, predstavnici Hrvata, na primjer, iz Hrvatske demokratske zajednice u Bosni i Hercegovini već dvadeset godina i više od toga - čak je ta nacionalistička priča starija i od mene samog⁹, da Hrvati imaju pravo na svoj jezik, da imaju pravo na TV-kanal na svome jeziku, kao da se kanal, državni kanal u Bosni i Hercegovini, izvodi na nekom jeziku koji je Hrvatima nepoznat, koji oni ne mogu razumjeti. Oni, dakle, predstavljaju Hrvate kao retardirane, kao da ne mogu da shvate onaj jezik koji se govori na BHRT-u¹⁰, koji se, dakle, govori na javnom servisu u Bosni i Hercegovini. Oni tvrde da punih dvadeset godina Hrvati gledaju neki program koji jednostavno ne razumiju jer taj program nije na njihovom jeziku pa tako do njih ne mogu doći informacije koje se plasiraju putem informativnih emisija na javnom servisu Bosne i Hercegovine. Oni dvadeset godina uporno ponavljaju da je to majorizacija, marginalizacija, da je to fašizam što rade druga dva naroda u Bosni i Hercegovini, odnosno Srbi i Bošnjaci, nad Hrvatima, da je to teror itd.

Čak i u nekim gradovima ljudi, često javne osobe koje inače nisu nacionalisti, pristaju na takvu nacionalističku logiku. Evo, ja recimo osobno znam neke ljudi koji doista nisu nacionalisti, ali kada se potegne pitanje jezika, nekako ne mogu da se izdignu iznad tog nacionalističkog pristupa jezičnoj stvarnosti. Primjerice, kada imate upravo ovu početnu priču o dvema školama pod istim krovom, kada se ta priča potegne u Konjević Polju, u Mostaru, onda

⁹ Nikola Vučić rođen je dejtonske 1995. godine (prim. ur.)

¹⁰ Bosanskohercegovačka radio-televizija (skr.)

isti ti intelektualci govore kako djeci bošnjačke nacionalnosti trebamo osigurati nastavu na bosanskom jeziku, djeci hrvatske nacionalnosti na hrvatskom jeziku, djeci srpske nacionalnosti na srpskom jeziku itd.

Međutim, kada pristanemo na takvu logiku, kada pristanemo braniti, navodno, pravo te djece da se obrazuju na svom jeziku, onda zapravo pristajemo na logiku nacionalizma. Pristajemo na segregaciju, pristajemo na apartheid, pristajemo na fašistički obrazovni sistem koji razdvaja djecu, razdvaja maloljetne osobe u različite učionice, na različite spratove, čak ih razdvajaju žicama, ogradama itd, kako se to dugo godina činilo u hercegovačkom gradiću Stocu. Dakle, pristajemo na fašizam, kada kažemo: "Dajte, ja sam Hrvat, moje dijete je dijete Hrvata, ono se mora obrazovati na hrvatskom jeziku, što bi ono išlo da se obrazuje s Bošnjacima?" Pa nije li to zapravo branjenje osnovnih prava, temeljnih ljudskih prava, prava djeteta da živi i odrasta u zajednici u kojoj je rođeno, na način da jednostavno i bez prepreke razgovara i svakodnevno se u komunikaciji susreće s djecom druge nacionalnosti? Pitanje je sada, a to je već druga tema, da li djeca imaju nacionalnost? I kako ćemo to propitivati?

Zapravo iz tog razloga smatram da je veoma važno neprestano, pogotovo mi je drago da večeras ima ovoliko puno mladih ljudi, što pokazuje da Beograd doista ima fantastičan potencijal da kritički promišlja ovaku društvenu situaciju, da mladi ljudi u Beogradu, studentice i studenti, doista imaju intelektualnog kapaciteta misliti nacionalizam na način da ga pretresaju, da izađu iz koordinata koje su zadali nacionalisti i da doista jednostavno svi iz dana u dan govorimo o tome da je to jedan jezik i da je naprosto besmislena i bolesna priča, priča za umobolne ljude da se u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori govore različiti jezici.

Sada ču samo kratko finalizirati. Kada se govori o medijima - Vuk (Perišić) je fantastično govorio, stvarno je teško uopće govoriti poslije takvog čovjeka - sloboda čovjeka na korištenje jezika posebno je uskraćena novinarima. Sigurno je situacija i u Srbiji takva, ali ja mogu samo govoriti kakva je situacija u Bosni i Hercegovini. Napišete tekst, dadnete ga uredniku, urednik ga pogleda i lektor izvrši svoju intervenciju nad tim tekstrom. Vi dobijete tekst nakon što ga lektor pregleda i više ne možete ni da prepoznate svoj tekst. Intervenira se u stil, intervenira se u varijante, intervenira se u onu varijaciju koja je pravo svakog čovjeka jer je varijacija normalno stanje svakog jezika, intervenira se u sve što je

moguće, jednostavno, da bi se taj tekst do kraja unakazio, ali da bi se, kako oni kažu, on plasirao na jednomete jeziku. Ako govorиш hrvatski, tvoj tekst mora do kraja biti napisan po onome što su zamislili, namaštali hrvatski nacionalistički lingvisti šta je to standardni jezik. Zapravo, mislim da je to jedna priča kojoj se trebamo iz dana u dan suprotstavljati, a da bismo joj se suprotstavili ne trebaju nam neka osobita lingvistička ili sociolingvistička znanja, potreban nam je samo zdrav razum.

Evo, ja više ne radim u jednom takvom mediju. Sada radim u nekom drugačijem mediju. Dakle, u Bosni i Hercegovini postoje mediji koji imaju drugačije jezične politike. Neki, recimo, nemaju uopće lektore. Pa, zamislite, na primjer, kakva je milina za nekog novinara raditi tamo gdje mu nitko neće intervenirati u stil, u jezik, gdje jednostavno politika kuće podrazumijeva da svaka pismena osoba svoj jezik koristi onako kako najbolje umije. Mislim da tome trebamo težiti i zagovarati takvu slobodu korištenja jezika.

Hvala svima.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, to su neke od posljedica ove tvrdnje da imamo četiri različita standardna jezika. Ta tvrdnja, u stvari, treba nestati iz javnog prostora. Svatko od nas može učiniti nešto na tom planu. Svatko od nas djeluje, svatko ima svoj krug na koji može utjecati, svatko ima neke ljudе s kojima razgovara, koji ga čuju, koji ga čitaju. Dakle, o nama ovisi, strategijom sitnih koraka ili krupnih koraka, kako već tko može, ta tvrdnja mora nestati iz javnog prostora. Jedan je jezik, jedan standardni jezik.

Drugo što je Nikola sjajno rekao, problem u vezi s tim je u tome što se ovo ne može riješiti ako imamo četiri različita naziva za taj zajednički jezik. Onog trena kad vi kažete – srpski jezik, vas se shvaća na samo jedan način: da je to jedan jezik i da ima još tri različita druga jezika naspram njega. Vi ste, kada ste rekli „srpski jezik“, time implicitno dodali: "Aha, da, a tamo negdje ima neki hrvatski, tamo dalje ima crnogorski i tamo dalje ima bosanski jezik." Znači, ukoliko čovjek ne može prevaliti onaj znanstveni naziv tog jezika, koji postoji otkad je lingvistika postala kao znanost, i koji je bio u upotrebi sve dok nisu unazad dvadesetak godina ove države u svoje ustave i zakone stavile četiri različita naziva i šire reorganizirale sudsku i administrativnu i školsku praksu kao da su to četiri različita jezika, dakle, ukoliko niste u stanju koristiti znanstveni naziv, pokušajte izbjegći koristiti jednodijelnu, bilo koju od ove četiri, svejedno

je, oznaku za jezik. Jednostavno izbjegnite to. Recite – Naš jezik. Mislim, ja mogu održat lingvističko predavanje sat i po i dva da nijednom ne imenujem jezik, ako to ne želim.

Znači, potrebni su nekakvi koraci. Mislim, ono što bi bilo stvarno pravo rješenje ovoga problema, Nikola je rekao, u stvari, sve ljudi treba senzibilizirati za to, i one koji nisu nacionalisti. Ja zaista isto znam divne ljudi nenacionaliste, ali kojima je normalna stvar da koriste izraz „hrvatski jezik“. Nisu uopće svjesni šta time rade. Time igraju nacionalističku igru, time oni prenose ono što su nacionalisti htjeli, a to je ideja da su ovo ipak četiri različita jezika. Time doprinose razdvajajući djece u različite škole koje imamo u pedeset dva grada u Bosni i Hercegovini, koje imamo u Hrvatskoj u Vukovaru i u brojnim drugim mjestima i koje imamo i u Srbiji, u Sandžaku također.

Ono što bi bilo rješenje jeste da se u sve četiri države predmet materinskog jezika u školama zove „Jezik i književnost“. To rješenje je primjenjivano u svijetu, u drugim sredinama u doba nacionalizma, kada je vladala netrpeljivost prema drugom narodu, pa se to onda bilo prelilo u imenovanje zajedničkog jezika. Na primjer, u Austriji nakon Drugog svjetskog rata, kada je vladala velika netrpeljivost prema Nijemcima, sedam godina su u školama primjenjivali ovo rješenje. Nakon sedam godina, netrpeljivost se smirila i postalo je ponovo moguće izgovoriti ime drugog naroda u nazivu svog jezika. Znači, rješenje bi bilo doista u sve četiri države uvjeti naziv „Jezik i književnost“, neutralizirati to, dok se lingvisti ne usaglase oko zajedničkog imena za naš zajednički jezik.

Sljedeća gošća dolazi iz Crne Gore. To je doktorantkinja Ksenija Rakočević. Ona će nam sada reći nešto o ovoj temi „Ko kome krade jezik?“

KSENIJA RAKOČEVIĆ: Dragi Beograđani, dobro veče.

Zaista mi je zadovoljstvo da budem noćas ovdje sa vama i ne postoji mjesto, ovo sad govorim najiskrenije, gdje bi mi bilo milije da budem noćas nego s ovim ljudima i na ovom mjestu.

Naime, tema „Ko kome krade jezik?“ jako je osjetljiva. Mislim da bismo teško uspjeli da nađemo da se noćas negdje sem kod nas na Balkanu govoriti o krađi jezika. Kako je govorio profesor Ranko Bugarski, jezik zaista nije stvar koju biste mogli da ukradete i ponesete nekome. Recimo da ja noćas uzmem od vas jezik i da ga odnesem dolje u svoju domovinu.

Naime, nacionalizam se definiše kao primitivizam, kao anomalija društva, nacije, precjenjivanje sopstvene nacije i rase i ponižavanje i umanjivanje bitnoće onih ostalih. Mi smo u Crnoj Gori nekako najduže uspjeli da odolimo tom preimenovanju jezika i to se desilo tek 2007. godine. Dakle, to je prvi put kada se u Ustavu Crne Gore pojavio naziv crnogorski jezik.

Kada smo uspjeli toliko dugo da odolimo tom nacionalizmu u jeziku, nekako je bilo logično da ćemo uspjeti, poučeni na greškama koje su napravili susjedi u svim ostalim zemljama Jugoslavije, da napravimo najbolja moguća rješenja. Međutim, ne. Mi smo otišli dalje od svih ostalih. Pa jedino kod nas dolje vidite nova slova, vidite neke definicije koje zbilja listajući pravopise svih ostalih nisam uspjela da nađem, pa ni u onom pamfletu „Slovo o srpskom jeziku“, mislim da se tako zove, iz 1998. godine. Je li tako, profesore? Da. Pa ni u hrvatskim najnacionalističkijim pravopisima, jer oni izdaju svake godine po jedan pravopis. Mislim da dobro stoje finansijski.

Dakle, kako mi u Crnoj Gori definišemo jezik? Prvo, idemo toliko daleko da imamo dvije varijante crnogorskog jezika. Samim tim i dvije katedre. Jotovana, na Cetinju - kud bi bilo najcrnogorski nego na Cetinju će su sve naše svetinje, molim vas lijepo? Onda mi malo manje nacionalistički okrenuti koji smo se sklonili u Nikšić, tamo put Trebjese a moguće da će i da nas pročeraju put Hercegovine jer ne volimo dovoljno svoju domovinu. I naravno, u Nikšiću je takođe, ako se, ne dao bog, nekad ponovo desi potreba da se ide na Dubrovnik, katedra za srpski jezik. Gdje, vjerovali ili ne, profesori ginu kako bi ginuli u boju na Kosovu. Dakle, lingvisti sa Cetinja, to je, mislim, trenutno najnacionalističkija jezička politika koja se događa kod nas.

Definicija crnogorskog jezika jeste da je to autohton jezik. Autohton. Smijte se, i mi se smijemo. Pa se onda oni smiju nama. Dakle, autohton u lingvistici znači da taj jezik nema nikakvih srodnika s ostalim jezicima. Takvi su jezici koje pobrajamo na prstima jedne ruke. Recimo, baskijski, koptski, japanski... I – crnogorski. Dakle, porijeklo tog jezika mi nismo uspjeli da nađemo. Odnosno jesmo! Pa nam lingvisti s Cetinja nude rješenje da je crnogorski nastao od izumrlog polapskog, molim lijepo. Da smo ga donijeli iz Polabla koje je crnogorska prapostojbina i da nikakve veze mi nemamo niti sa Srbima, sa njima ponajmanje, ali ni s Hrvatima, pa ni s Bosancima.

Kada sam pomenula mjesto na kome se otvorio Fakultet za crnogorski jezik, dakle, to je jako zanimljivo. Gdje je to? To je Cetinje, prijestonica Crne

Gore, ali i sakralna prostorna struktura, odnosno mjesto kome su date sakralne osobenosti. Zbilja imate tu težnju u nacijama, o tome je govorio sjajno profesor Ivan (Čolović), da se postave svetinje. Dakle, u nacijama kakve su naše, koje su jako siromašne, jer vi nećete vidjeti ni u jednoj razvijenoj naciji toliku želju da se neko bavi identitetom, da dokazuje postojanje svoje nacije, a kamoli imena svoga jezika, međutim, kod nas, nažalost, stvari stoje i te kako u korist nacionalista. Pa hajte, Cetinjanima - koje mnogo volim, nijesu oni krivi ni za šta - obećavane su fabrike čokolade, pa onda neke nove bolnice, škole. A šta su dobili? Dobili su fakultet za jootovani, odnosno najcrnogorskiji mogući jezik na svijetu, gdje recimo „pas“ nije „pas“, nego je „bižo“, pa nemate nikakve „djevice“, niti „device“, nego „đevice“. Sve imate na sajtu iz 2009. godine, objavljeno u „Službenom listu“.

Opet, mislim, jedinstvena situacija gdje se od jedne nevladine organizacije stiglo do fakulteta. Ko je osnovao fakultet? Osnovala ga je Vlada. Tu mislim da dolazimo do odgovora ko стоји и ко zapravo daje vjetar u leđa nacionalistima u jeziku. Dakle da je jezička politika neodvojiva od opšte politike. Jer lingvisti, po prirodi, ne bi trebalo da budu nacionalisti i ne bi smjeli da se bave nacionalizmom. Međutim, tamo gdje je novac, a gdje se novac nalazi – u mitovima, u predavanju mitova, nuđenju različitosti koje kod nas, nažalost, prolazi - dakle, tu stoje veliki novci. Tako, recimo, godišnje finansije Fakulteta na Cetinju iznose 700.000 eura. E sad, kad bi neko i nama ovdje ponudio 700.000 eura, mislim da bismo se mi lako dogovorili da osnujemo neki fakultet. Je li tako?

Onda dolazimo do broja zaposlenih. Dvadeset tri zaposlena na fakultetu, koji je do sada upisao sedamdesetak studenata. Opet se vraćamo na motiv finansija. Zbilja mislim, ili ja tako volim da vjerujem, da je nacionalizam neodvojiv od finansija i da mi ne bismo bili toliki nacionalisti na Balkanu da nam se to debelo ne isplati. Mislim da jeste tako.

Dakle, osim mita o crnogorskom kao autohtonom jeziku, moram pomenuti još jedan mit koji dolje kod nas vlada. Pazite sad ovo, molim vas. Prethodni govornici su već govorili o standardnom jeziku kao jeziku koji je nadregionalan, koji u sebi sažima i nadgornjava sve sociolekte i dijalekte. Međutim, lingvisti kod nas su iznijeli tezu da je crnogorski jedini jezik na svijetu kod kojeg je standardni jezik jednak narodnom jeziku. Tako da mi nemamo

nikakvu potrebu da imamo standard. Mi smo toliko genijalni da smo, opet, jedina nacija na svijetu koja već po rođenju govori standardom.

Kada sam već tu, hajde još malo da pohvalim svoje. Nikola (Vučić) je govorio o nastavnim planovima u Bosni, a ja evo da pomenem kakva je situacija kod nas u Crnoj Gori. Naime, nastavni predmet u osnovnim i srednjim školama nosi naziv "crnogorski" - pa onda sad tu imamo i dalje tu dilemu da li je crta ili crtica, dakle, lingvisti znaju da to nije isti znak - poslije čega slijedi "srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost". E sad, pazite vi nastavnika prvo koji upisuje čas. Pa ja dok sam radila u osnovnoj školi, meni je prolazilo po pet minuta dok sve to fino tamo stavim, naziv predmeta, pa onda nastavne jedinice i tek onda krenem. Oni koji predaju matematiku, oni već ispitaju po nekoliko đaka i daju im ocjene. Ali, ono što je zbilja poenta stvari jeste činjenica da ukoliko se ne radi o istom jeziku, mi smo dolje zaista ljudi genijalni jer u istom momentu u istom kabinetu mi predajemo četiri jezika. E sad, zamislite da uđe neki nastavnik i da istovremeno predaje engleski, italijanski i francuski. Da li je moguće?

Dakle, ako ja istovremeno predajem đacima i srpski i hrvatski i bosanski i crnogorski, mislim da smo došli do onoga da je to zbilja jedan jedini jezik. Poenta stvari je da smo se zbilja vratili na to što Snježana govori godinama unazad, da je to jedan jezik, koji se upravo zbog tih plata nazvao s toliko imena i upravo u cilju tih plata su osnovane tolike katedre.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ovo je krasno da završimo (*aplauz*) i da onda prepustimo riječ vama.

Ali, prvo napravimo jednu kratku pauzu od deset minuta.

(*Posle pauze.*)

SNJEŽANA KORDIĆ: Prelazimo onda na drugi dio naše večerašnje debate. On je zamišljen tako da vi sudjelujete pitanjima, a mi odgovorima. Pitanja bi trebala biti maksimalno konkretna i kratka, znači, recimo do dvije minute. Molim vas da se držite toga. Netko će nositi mikrofon po publici.

Predlažem da počnemo.

Još nešto, ja bih vas zamolila da se uvijek predstavite imenom i prezimenom.

GLAS IZ PUBLIKE 1: Ja sam Ivan Simić. Ovo nije baš pitanje, već je pre svega kritika za koju se nadam da ćete je shvatiti dobro namerno.

Pošto mi večeras pre svega govorimo o jeziku i pošto je tema „Ko kome krade jezik?“ a govorili smo i o potrebi veće senzibilnosti vezano za jezik i jezičke politike, pa opet mi večeras ovde nemamo tumača za znakovni jezik, što znači da je ovaj program potpuno nedostupan gluvim ljudima, kao i devedeset devet posto drugih programa u ovom gradu.

Druga kritika je isto vezana za *disability* i način na koji se jezik koristi da bi se nacionalisti pokušali uvrediti tako što bi se reklo da su retardirani ili tako što bi se reklo da su umobolni, što je jako velika uvreda za osobe koje imaju mentalni *disability*. Te osobe su inače jako stigmatizovane i diskriminisane na svakom koraku u ovom društvu. Stoga bih zamolio da se prosto poveća senzibilitet u načinu na koji se koristi jezik. Hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Hvala. Idemo dalje.

GLAS IZ PUBLIKE 2: Aleksandar Anđelić, novinar "Srpskog telegrafa".

Prvo pitanje je bilo oko prevoda. „Gorski vijenac“ je preveden nedavno, pre par godina, na crnogorski jezik. Da li je to u stvari urađeno jer Njegoš nije znao šta je htio da kaže u „Gorskem vijencu“, nije znao da se izrazi? Znao je šta je htio da kaže. Vaš komentar, eto, na to.

Posle devedesetih, je l' tako, posle ratnih zbivanja u Hrvatskoj, čuo sam ja, gledao nisam, da su filmovi iz Srbije titlovani za hrvatsko gledateljstvo. Te stvari me interesuju. Mi to ovde ipak nismo radili. Dotle nismo išli, premda ne kažem da i ovde nema šovinizma u jeziku. Hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Vi znate da je u stvari uobičajena praksa u ove sve četiri države da se književno djelo istog pisca koje je objavljeno, recimo, u Hrvatskoj, objavi ponovo u Srbiji, i obrnuto. Za Bosnu i za Crnu Goru isto vrijedi. Mislim da tu posrijedi uopće nisu, dakle, sigurno se ne radi o prijevodu, jer prijevod treba tamo gdje se ne bi razumjelo. Ova djela bi se razumjela i da nisu prebacivana. Ona su prilagođena drugoj varijanti. Hoću reći, pa znate li da se to radi ponekad i u Austriji i Njemačkoj jer oni su također varijante, te razlikuju se na svim jezičnim planovima, ne samo što se razlikuju jako u izgovoru, nego se

razlikuju i u fondu riječi, razlikuju se i morfološki i sintaksički, neću vas tim gramatičkim terminima opterećivati. Što se onda radi? Ako se želi da čitalačka publika ili publika koja gleda film doživi taj jezik kao jezik svoje sredine, onda se prilagođava toj varijanti. Znači, pretpostavljam da s jedne strane je tu to „aha, da me dožive kao da sam njihov“, a s druge strane vjerojatno je to povezano i s određenim novčanim interesima.

Ja znam da je Viktor Ivančić više puta spominjao kako se npr. njegove knjige koje izlaze ovdje u Srbiji ne mogu kupiti nigdje u Hrvatskoj. Rekao je – ne postoje nikakvi carinski problemi, nikakve prepreke, ništa, nego očito su tu neke razlike u cijenama knjiga i uslijed toga što su knjige mnogo jeftinije u Srbiji nego npr. u Hrvatskoj, onda su to u stvari interesi izdavača, interesi prevodilaca, dakle, novčani. Pretpostavljam, dakle, u stvari odgovor je, kao ono što je Ksenija rekla – aha, četiri jezika pa četiri plate, je l'? Ja bih rekla – aha, četiri prijevoda i četiri plate, da se u stvari tu o tome radi. A nisu prijevodi, u stvari, krivo ih je čak tako zvati, nego su to prilagođavanja varijantskim specifičnostima sredine za koju se to priređuje.

E sad, ovo što kažete film, to je onaj legendarni primjer filma „Rane“, koji je devedesetih titlan i publika se valjala u Zagrebu u kinu od smijeha, iako film uopće nije smiješan, ali taj prijevod, on kaže: „Dobar dan“, a vi čitate na titlovima: „Dobar dan“. To je toliko legendarno, da je to po čitavom svijetu poznat primjer. U Njemačkoj ga novine čak spominju i unazad nekoliko godina pa kažu: "A tamo su titlovali i publika se valjala od smijeha u kinima". Eto, i poslije to više nisu ponavljali, nisu radili više takve stvari, iako i tu je novac, u stvari, u pitanju.

Znate možda onaj slučaj da je Hrvatsko vijeće za elektroničke medije, prije jedno tri-četiri godine, išlo filmove koji su strašno gledani, stare filmove iz Jugoslavije, prikazivati na televiziji. Naravno bez titovanja, jer svi ih razumiju. I Vijeće je onda navodno zaprimilo tužbe nekih građana koji su rekli: "Jao, užas, pa bez titovanja, a film je na srpskome!" Tu je onda bila nastala jedna afera gdje su ispitivali ljude na ulicama u Zagrebu i oni su se smijali i rekli: "Ma šta da nam titluju", kaže, "pa ja bolje razumijem taj film i taj jezik nego jezik onog iz Zagorja ili jezik onoga s otoka!"

Ali, što je televizija poslije napravila, i to potiho da ljudi toga nisu ni svjesni? Mislim da su uveli da titlovi postoje da bi neko dobio novac za, kao, prevođenje. Mislim, silno prevođenje, je l'? Ali ako pritisnete tablicu ili ploču

nekakvu tamo na stranici toj i toj, onda vam se uključe titlovi. Dakle, ljudi u Hrvatskoj uopće nisu svjesni da je film kao titovan, i da je netko pokupio novac za taj posao.

KSENIJA RAKOČEVIĆ: Nadam se da ste zadovoljni odgovorom vezanim za film. Pretpostavljam da je za mene bilo ovo pitanje, je li tako, vezano za Njegoša. U redu.

Dakle, sticajem okolnosti, bila sam angažovana kao asistent upravo na predmetu Njegoš i istovremeno sam u istoj učionici predavala i studentima s katedre za crnogorski i onima s katedre za srpski jezik, po istom nastavnom planu i programu.

Kada je u pitanju Njegoš, mislim da je to jedna tema oko koje bismo, sad kada bismo je ovdje načeli, mogli da ostanemo do ponoći i jednostavno da se bavimo tim manipulacijama Njegoševim tekstom, u svrhu stvaranja njega kao genocidnog. Ili mog, kao nekog ko dolazi iz Crne Gore ili vašeg, kao nekog ko se, pretpostavljam, osjeća Srbinom, ako dobro shvatam. Dakle, Njegoš je i moj i vaš. Je li tako? Jezik kojim je on pisao, vi ste pomenuli, preveden je na crnogorski prije par godina, to je meni sada novo. Na koji? Pretpostavljam na jotovanu varijantu. To ste mislili? Ali to mi je sada novo. Isto tako je preveden na srpski, tj. na oblik ekavice, što takođe ne smije da se radi, jer ako je to bio i srpski jezik i jeste isti jezik, odakle ta potreba da sad ekaviziramo ili ekavizujemo Njegošev tekst? Ponovo, vraćamo se na to manipulisanje njegovim tekstom.

GLAS IZ PUBLIKE 2 (nastavak): Nisam čitao ni ekavski, čitao sam ijekavsku varijantu „Gorskog vijenca“.

KSENIJA RAKOČEVIĆ: Isti smo čitali. Tako da, kažem, poenta stvari je da mislim da se ovdje radi zbilja o manipulaciji. Oko koga se svađamo? Svađamo se oko samo velikih pisaca za koje svi želimo da budu naši, oko Pekića, Bulatovića, Lalića, koji jesu, ponavljam, i srpski i crnogorski i hrvatski i bosanski podjednako, pogotovo ova generacija Pekić, Bulatović i Lalić, koji su stvarali u jugoslovenskoj semiosferi i na koje niti jedan od tih naroda koji ih prisvajaju nema apsolutno pravo. Hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, to je inače pojava, u stvari, nacionalizama, da idu svojatati nešto iz prošlosti za samo svoju naciju. A to nije opravdano. To nije opravdano ni s jezikom, a ni s imenom jezika. Jer, pogledajte, ovaj jezik je standardiziran sredinom XIX stoljeća. Dakle, onda je postao nadregionalni, onda je povezao i kajkavce i čakavce i štokavce. I u Srbiji je također ukinuo jednu raslojenost u društvu koja je postojala između višeg sloja koji je koristio slavenosrpski, a obični ljudi su u stvari svi samo štokavicu koristili. Znači, standardni jezik je postigao to nekakvo ujedinjavanje svih na jezičnome planu.

U to doba, u XIX stoljeću, ujedno je standardiziran i naziv za taj jezik. U igri su bili razni nazivi. Konkurirao je i naziv srpski jezik, ilirski jezik, slavonski jezik, bosanski jezik, dakle, niz tih je konkuriralo, ali vrlo brzo, već šezdesetih godina XIX stoljeća proširio se u znanosti dvodjelni naziv srpskohrvatski jezik. Dakle, već šezdesetih godina XIX stoljeća izlazili su filološki radovi na francuskom jeziku, na talijanskem jeziku, na njemačkom jeziku, osamdesetih godina i na engleskom jeziku, koji su koristili tu dvodjelnu oznaku kao oznaku za zajednički jezik onih Južnih Slavena koji su se u toku XIX i XX stoljeća formirali u četiri različita naroda – hrvatski, bošnjački, srpski i crnogorski. Tako je to bilo s tom oznakom – srpskohrvatski. Normalno se koristila svuda, u znanosti, koristila se ovdje i u inozemstvu za zajednički jezik. Tako je bilo, kažem, sve do unazad dvadesetak godina, kada su ove države u svoje ustave i zakone stavile četiri različite oznake, s ciljem da tvrde da su to četiri različita jezika.

Kada vi sada nekome kažete: „srpski jezik“, on vas onda nužno shvaća – okej, znači, to je taj različit jezik naspram hrvatskog, bosanskog i crnogorskog. To sad mora biti drugi jezik jer zašto bi se inače mijenjao naziv? Dakle, shvaća se da se očito dogodilo nešto presudno u vezi s tim jezikom, nešto presudno u obimu tog jezika s obzirom da je odbačena znanstvena tradicija njegovog nazivanja srpskohrvatskim. On očito više ne obuhvaća sve one ljude koje je obuhvaćao dok je raniji naziv bio u upotrebi. I zbog toga je rješenje ne koristiti jednodjelne oznake. Zbog toga je rješenje doista, dok se nacionalizmi ne smire, pokušati preći na oznaku „jezik i književnost“. Naravno, pitanje je kako to sad sprovesti? Rješenje koje ja vidim – ako što više ljudi u javnoj sferi iznosi zahtjev za time, iznosi prijedlog za time, a onda to može imat nekakav utjecaj.

VUK PERIŠIĆ: Meni ne smeta pluralizam naziva našeg jezika. Imam onu staru Krležinu formulu da je to jedan jezik koga Hrvati nazivaju hrvatskim, a Srbi

srpskim. Sad možemo dodati – koga Bošnjaci nazivaju bošnjačkim, a Crnogorci crnogorskim. Nije problem u pluralizmu jer realno nije očekivati da ćemo pronaći ime za taj jezik koje bi svima odgovaralo. Meni se nijedno moguće ime ne sviđa. Nije bitno to.

Nego, što želim reći? Prije sam govorio o neslobodi koja je nastala silovanjem razlika i stvaranjem četiriju jezika. Ali dogodio se jedan proces koji se nacionalistima oteo kontroli. Oni su u stvari izmišljanjem novih riječi, izmišljanjem novih tvorbi, pa čak i novih grafema, zapravo obogatili naš jezik. Jer, gledajte, svi znamo iz NDH one blesave riječi „brzoglas“, „munjovoz“ i druge gluposti. Međutim, koliko god te riječi bile smiješne, te su riječi i srpske jer su dio tog našeg cijelog jezika i budalaština koje su se u njemu zbivale. Sve je to dio te baštine. Dakle, i „munjovoz“, tramvaj, je srpska riječ, ako je tp jedan jezik. I „zrakomlat“ i sve, da sad ne nabrajam, ima tih primjera dosta.

Pa neka postoje četiri jezika, hajde da se pravimo da postoje četiri jezika: Ali onda mora postojati i peti, zajednički. Neka bude tako. Neka cvatu ti cvetovi. Dobro. Neko misli da je, recimo, bošnjački poseban jezik i nek živi u tim mislima, ali mi znamo istinu i možemo govoriti i bošnjačke riječi uz hrvatske, srpske, crnogorske i čak pisati, ako poželimo, zašto ne, „šekira“, ono meko „š“, ili kako se ono zove.

KSENIJA RAKOČEVIĆ: Tu ćemo imati problem jer jednostavno ako dozvolimo da se te grafeme odomaće, kada su u pitanju pisci koji stvaraju u Crnoj Gori, mi ne vodimo računa o tome da smo polje djelovanja tih pisaca maksimalno suzili. Jer ja iskreno sumnjam da će iko u Hrvatskoj, Srbiji ili Bosni učiti nova slova da bi mogao čitati nekoliko pisaca koji dolaze iz Crne Gore.

VUK PERIŠIĆ: Pa, dobro, samo je dva slova. Ja ću ih rado naučiti i koristiti. Zašto ne? Uzećemo sve.

KSENIJA RAKOČEVIĆ: Mi vam ih onda poklanjamo.

VUK PERIŠIĆ: Pa, evo, hvala.

SNJEŽANA KORDIĆ: Vuk, Vuk, Vuk. Upao si u kontradikcije. Sad kažeš obogatili, a maloprije si rekao da ti je oduzeta jezična sloboda koja ti se više nikad u životu neće moći vratiti.

VUK PERIŠIĆ: Upozorio sam unaprijed da moramo malo proširiti okvire rasprave. Ja se jesam ogradio da sam govorio o neslobodi, ali sam govorio i o procesima koji su se i nacionalistima oteli kontroli. Ti si mi pričala da je Tomislav Ladan¹¹ šezdesetih godina izmišljaо nove hrvatske riječi. I šta se dogodilo? Prihvatali su ih u Beogradu, na njegov užas. To je taj proces koji ne mogu zaustaviti. Jezik ipak živi, šta god da mu radili.

SNJEŽANA KORDIĆ: Je, je, je, to je ona anegdota, ispričao mi je to Stjepan Babić¹² tamo još početkom devedesetih godina, kada smo išli na zajedničku večeru. Stjepan Babić, to je inače član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, ima sad već devedeset godina, on je jedan od vođa ove jezične politike razgraničavanja i stava da su to različiti jezici i jezičnog purizma, čišćenja i sve skupa. Kaže on meni u povjerenju: „Pazi, Tomislav Ladan i ja već od šezdesetih godina stalno izmišljamo nove riječi, da se udaljimo što više od tih Srba. Ali problem je u tome što mi izmislimoа oni prihvate.“ Kaže: „Ali, znaš šta, ne mogu oni nikad toliko prihvati koliko mi možemo izmisliti.“

Ali, sad još nešto u vezi s ovim što je Vuk rekao – neka cvjeta tisuću cvjetova. Neka budu svi ti nazivi. Super, sloboda, zovi ga kako hoćeš. Ma, nije sloboda, šta ti je? Pa mi imamo u Ustavu jednodijelne nazive, u Hrvatskoj ne smiješ nazvat jezik srpskohrvatskim. Ne smiješ! Znači, u ustavima su jednodijelni nazivi. Zatim svi lingvisti u Hrvatskoj koriste jednodijelne nazive. I ne samo u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini, i u Crnoj Gori, pa bome i u Srbiji gdje također većina svakako koristi jednodijelne nazive. Znači, ustavi, lingvisti, mediji, svi. I pod tim ide ova priča da su to četiri različita jezika. I pod tim onda imaš ovo razdvajanje djece u školama, u ime, navodno, različitih jezika i sve one silne stvari koje se događaju u praksi. Dakle, strašne stvari se u praksi svakodnevno događaju zbog tog što su to kao četiri različita jezika, pod četiri različita imena.

¹¹ Tomislav Ladan (1932-2008), hrvatski književnik, prevodilac i kritičar.

¹² Stjepan Babić (1925), hrvatski lingvist i akademik.

VUK PERIŠIĆ: Ispričavam se.

Ne samo strašne stvari, dogodio se rat zbog toga. Dogodile su se odvratne stvari, ja sam toga svjestan, ali imamo realitet koji je takav kakav je, grozan, pa onda, ispričavam se na izrazu, zašto da ih ne zajebemo? Zašto to sve što su napravili ne uzmem i ne kažemo: "Evo, dobro, četiri naziva, sve te riječi su naše"?

GLAS IZ PUBLIKE 3: Zdravo. Ja sam Goran Vojinović.

Hteo bih nešto da zamolim profesorku Kordić. Ja sam vas gledao u par intervjuja i na par tribina na „Jutjubu“ i prosto bih hteo da ovaj razgovor povedem u nekom lingvističkom smeru. Ono što nije pominjano na ovoj tribini, a što ste vi pominjali ranije jeste naučna podloga. Kako je moguće da imamo četiri jezika, a zapravo je jedan. Teorija o policentričnom jeziku. Kako se razumljivost različitih jezika meri? Zašto je to neprimenjivo ovde? Zašto je naziv srpskohrvatski legitiman i zašto uopšte i ne mora da uključuje bosanski i crnogorski?

SNJEŽANA KORDIĆ: Evo, odmah od ovog zadnjega. Vi ste pod time mislili – ne mora da u sebi ima eksplicitno spomenute Bosance i Crnogorce, a svejedno i oni su u tome. Pa, da, oni su uzeli u XIX stoljeću kao rubne dijelove zone gdje se govori taj jezik, jer kad znate rubove time ste obuhvatili i sve ostalo. Usljed toga naravno da nije nužno spomenuti Bošnjake i Crnogorce. Ali ne samo to. Pa nijedan drugi jezik u svijetu ne navodi sve narode koji njime govore. Uzmimo njemački samo. Dakle, nema Austrijanaca, nema Švicaraca u tom nazivu. Uzmimo engleski. Ne moram uopće nabrajati sve silne narode kojih nema u tom nazivu. Arapski, francuski, nizozemski, sve su to jezici, ima masa takvih jezika kojima govori više naroda u svijetu. Kao što vidite, oni u stvari imaju naziv koji ne nabraja te narode.

Znači, ovom tvrdnjom da je neki narod diskriminiran ako nije vidljiv u nazivu jezika i da taj naziv "srpskohrvatski" ne valja jer nisu svi narodi vidljivi u njegovom nazivu, time se u stvari kaže da naziv nijednog svjetskog jezika ne valja. Jer onda ne valja naziv engleskog jezika, ne valja naziv i ostalih jezika koje sam nabrojala. To je ono što ste vi spomenuli. Policentrični su jezici oni kojima govori više naroda i unutar kojih postoje razlike vezane za narode pa vi kad

netko progovori prepoznajete je li on iz ovog naroda ili je iz onog naroda, odnosno odakle dolazi. A ne morate čak ni prepoznati narod. Recimo, često Hrvati iz Vojvodine govore onako kako govore i Srbi u Vojvodini. Vi prepoznajete u stvari odakle dolazi govornik. Kada slušate nekoga ko priča engleski jezik, mislim da je taj primjer vama svima blizak, vi odmah prepoznote je li to sad američki engleski ili je britanski engleski. Kada gledate film na engleskom jeziku, prepoznajete je l' on dolazi iz Amerike ili dolazi iz Velike Britanije.

Dakle, to su ti tzv. policentrični jezici, s razlikama unutar njih, po kojima prepoznajete odakle dolazi govornik. Ali te razlike nisu toliko velike da bi se moglo govoriti o različitim jezicima jer govornici međusobno tečno razgovaraju, razumiju se bez prevodilaca. Dakle, imamo jedan jezik, a on se zove policentrični zato što svaki narod predstavlja jedan centar. Zanimljivo je da je ovaj naš zajednički jezik, srpskohrvatski, do raspada Jugoslavije bio jedini policentrični jezik sa varijantama standardiziranim policentrično, različito, unutar iste države. Raspadom Jugoslavije postao je, čak i po tom svojstvu višedržavnosti, tipičan policentrični jezik, jer se i varijante svih drugih policentričnih jezika govore u različitim državama. Dakle, to je ta teorija policentričnih jezika, u sociolingvistici poznata još tamo od šezdesetih godina XX stoljeća. Ona se primjenjuje na opis mnoštva jezika i tako je primjenjivana i na ovaj jezik.

Ono što ste vi još spomenuli o međusobnoj razumljivosti, kao, zašto nije primjenljiva, to ste u stvari htjeli reći - ja mislim da vas razumijem - kako nitko ne predlaže da se mjeri međusobna razumljivost između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca kad govore standardnim jezikom. Pazite, ne dijalektom, nego standardnim jezikom, jer jedino on nam je zajednički. Nitko od lingvista ne poteže to pitanje, nitko, čak ni oni koji najglasnije viču – to su različiti jezici. Pa 'ajmo dokazati. Evo, izmjerićemo međusobnu razumljivost i pokazati da su različiti. Međutim, ne. Zato što su svi svjesni da bi odmah pali na tom kriteriju jer međusobna razumljivost odmah pokazuje da se radi o jednom zajedničkom jeziku. Taj kriterij međusobne razumljivosti je jedan od više lingvističkih kriterija koji se primjenjuju kad se želi utvrditi je li nešto jedan jezik ili je riječ o više jezika. Inače, u sociolingvistici se mjeri međusobna razumljivost. Postoje testovi pomoću kojih se mjeri. Američki lingvisti su tu metodu razvili i usavršili već sedamdesetih godina prošlog stoljeća. I smatra se, ako je međusobna

razumljivost 75% pa prema više, da onda nema sumnje da se radi o jednom zajedničkom jeziku. Sada vi, evo, možete sami procjenjivati kolika je naša međusobna razumljivost. Ali, po tome kako ja razumijem vas i vi mene i kako razumijem sugovornike i oni mene, ja bih rekla da je međusobna razumljivost očito stvarno najveća moguća.

GLAS IZ PUBLIKE 3 (nastavak): Mogu li ja nešto samo?

Najpre, ne bih se složio da je standard jedini jezik koji nam je zajednički. Pupovac, recimo, priča zagrebačkije nego mnogi Zagrepčani koje sam upoznao. Vi ste pomenuli malopre Hrvate u Vojvodini, u Slavoniji, gde god hoćete, koji pričaju jezikom kojim pričaju i Srbi iz istog tog kraja. Jedni će svoj jezik zvati hrvatskim, drugi srpskim, ali biće bukvalno najbliži što je moguće. Prema tome, i ti su nam govori zajednički, ne samo standard.

SNJEŽANA KORDIĆ: Doduše, Pupovac govori standardnim jezikom. I Hrvati u Vojvodini koje sam ja upoznala govore standardnom srpskom varijantom. Dakle, ove varijante, one su isto standardni jezik. Standardne, u smislu da one nisu regionalne usko ograničene kao što je npr. dijalekt oko Niša ili kajkavski dijalekt u Hrvatskoj. Znači, razlika između varijanata i dijalekata je u tome što su ...

GLAS IZ PUBLIKE 3 (nastavak): Ne, jedno je standard, a drugo su govori koji su ušli u osnovicu standarda, ali koji još uvek čuvaju svoje dijalektske karakteristike. Ja o njima pričam. Da, slavonski govori jesu deo korpusa koji je u osnovici standarda, ali oni nisu standard. Kao što ni u Crnoj Gori standardni jezik nije identičan s narodnim, koliko god to proklamovali lingvisti, tako nije isto dijalekat i standard koji je na njemu zasnovan.

SNJEŽANA KORDIĆ: Naravno da nije. Utoliko što se on, nakon što je standard zasnovan na njemu u XIX stoljeću, i dalje mijenja. Prema tome, razvijalo se sve u jednom ili u drugome smjeru. Mislim da se moramo oslobođiti onoga da, ako čovjek jednu riječ ubaci dok priča i ta riječ je iz razgovornog jezika ili iz dijalekta, odmah slijedi: "Opa, ti sad ne govoriš standardnim jezikom, ubacio si tu jednu riječ." Mislim, meni se to dogodilo. Bila sam u Bosni i Hercegovini, u Tuzli, i tamo je bila jedna lingvistica, kroatistica koja je rekla: „To

su različiti standardni jezici, bosanski, hrvatski, srpski i crnogorski.“ Ja sam rekla: „Gledajte, kako sad to može biti, evo, svi se fino razumijemo i sve skupa?“ Kaže ona: „Ali, to nije standard.“ Ja kažem: „Pa kako nije standard?“ Ona je rekla: „Pa evo, ja sam sad rekla 'doć' ču' umjesto 'doći ču' i, prema tome, to je dokaz da ne govorimo standardnim jezikom.“ Mislim, sam ti si rekao, varijacija je svuda, varijacija je i unutar standardnog jezika, a lingvisti su skloni da jednostavno to srežu i da kažu: "Ne može, ako si ovdje nešto ubacio to je malo drukčije i onda to nije standard."

Mislim da bi trebao bit jedan fleksibilniji pogled uopće na ono što se zove standardni jezik. Mislim da smo možda pod utjecajem one škole domaćih lingvista koji su stalno pravili barijere, stalno rezali. Recimo, u mojoj mladosti, tamo davnih, davnih godina, kad je to bilo, ni ne sjećam se, ali se sjećam učiteljice koja je rekla, u Osijeku, osnovna škola, i to se nije dogodilo samo meni, pričali su mi u Zagrebu i svuda, ona je rekla: „Ne smiju se miješati varijante! Slobodni ste koristit' bilo koju, ekavicu sa svime što ide s njom ili ijekavicu sa svime što ide s njom, ali ni u kojem slučaju varijante se ne smiju miješati.“ To je, u stvari, nešto što nije prirodno, što nije normalno i što je uzrokovalo taj nekakav striktni pogled na standard i taj jedan strah kod ljudi uopće: "Jao, pogriješiću, nešto je krivo, ja sam loš građanin ove zemlje." Dakle, taj osjećaj neuroze i krivice je usađen ljudima uslijed toga. Lingvisti kod nas su doista na onoj razini koju je lingvistika u svijetu odbacila još pedesetih godina prošlog stoljeća. Ali, o toj temi ćemo još više sutra u stvari govoriti.

GLAS IZ PUBLIKE 4: Ja sam Milena Podolšak, doktorantkinja Filološkog fakulteta u Beogradu.

Hoću samo jedan komentar i onda ču odmah da pređem na pitanje i nastaviću u ovom lingvističkom pravcu. Pošto prevodim, jedan od dokaza međusobnog razumevanja je da prevodim vrlo aktivno, i pismeno i usmeno, i za naručioce iz Hrvatske i iz Bosne i Hercegovine, tako da me očigledno razumeju kad prevodim sa švedskog na naš jezik.

Konkretno lingvističko pitanje, malo me je sramota da postavim ovo, ali bih sada da iskoristim što ovde ima puno stručnjaka. Da li je ova naša policentrična situacija zaista toliko jedinstvena u svetu? Da li možete da nađete neki primer da konkretnе stvari uporedite? Takođe, s pitanjem pisma, da li postoji još neki primer u svetu ili u istoriji gde su u čitavu debatu i čitavu

problematiku bila uključena i dva pisma? Jer, spominjali smo sada neke, na primer, engleski ili slično, ali meni se tu čini da je uključeno u čitavu priču i pitanje kolonijalnog jezika spram domaćih, manjih jezika koji su kolonijalizovani. Dakle, da li možete malo više o svemu tome? Pre svega pitanje je za vas, profesorka Kordić, ali i za profesora Bugarskog.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, dakle, policentričnost. Pa evo, već sam navjela njemački jezik, na primjer. Austrija nije nikad bila njemačka kolonija, Švicarska nije nikad bila njemačka kolonija. Znači, već u našem susjedstvu imamo kontraprimjere.

GLAS IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Ovde kod nas je problem što ipak imamo ta neka dva ravnopravna jezika – srpski i hrvatski.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ovo što vi govorite, to je druga stvar, to je stvar prestiža. O prestižu, pretpostavljam, govorite. Dakle, prvo smo raščistili. Za policentričnost je sve jasno, ima mnoštvo takvih primjera u svijetu i nisu kolonijalni svi. Dakle, mi smo tipičan primjer policentričnog jezika. Evo, Njemačka, Austrija, Švicarska, ima na raznim dijelovima zemaljske kugle istih primjera.

Ali, sad ovo što ste vi potegnuli, to je, kažete, odnosi dominantnosti. Ja bih čak radije koristila izraz prestižnosti, jer to je, čini mi se, nekako bolje, zato što dominantnost povlači za sobom da je tu neko htjenje bilo namjerno, neTko je dominirao i ne znam što, dok se na prestiž ne može utjecati. Ja želim da budem prestižnija, hajde smatrajte me prestižnom. To ne mogu napraviti. Dakle, prestiž dolazi iz drugih stvari. E, takva je, na primjer, situacija i između varijanata policentričnog jezika. Neka varijanta bude prestižnija, zašto da ne. Ali to nisu odnosi koji vrijede samo za varijante, to vrijedi i za jezike. Neki jezik je prestižniji nego drugi. Engleski je mnogo prestižniji, na primjer, nego poljski. Kad se ljudi odlučuju koji jezik će učiti kao strani jezik, onda se mnogo češće odlučuju za engleski nego za poljski. Zašto? Zbog toga što je prestižniji. Dakle, oni računaju da će moći naći bolje radno mjesto, da će moći bolje putovati po svijetu itd. Znači, na prestiž utječe niz faktora, među kojima su, na primjer, ekonomski snaga država u kojima se govori neki jezik ili neka njegova varijanta,

zatim broj govornika, turizam, proizvodnja tehnološke robe, proizvodnja zabavljачke robe. Sve živo utječe na prestiž.

Kakva je situacija, na primjer, kod varijanata ili kod jezika? Prestižniji je onaj jezik koji ima više govornika i jaču ekonomsku snagu države iza sebe. To isto vrijedi i za varijante. Njemačka varijanta je mnogo prestižnija od austrijske ili švicarske, tako da se u inozemstvu skoro uopće ne uče austrijska ili švicarska varijanta, nego se daleko najviše uči njemačka varijanta. Na primjer, čak i u Sloveniji, iako im je Austrija susjedna zemlja, ljudi prvenstveno uče, baš je bio članak o tome u "Delu", njemačku varijantu.

Znači, sad vi pitate kakva je situacija kod nas. Ti odnosi prestižnosti nisu zauvijek dati, oni se mijenjaju kao što se mijenja izvanjezična stvarnost. Neka država postaje ekonomski jača ili bilo što u vezi s tim. Na primjer, to možemo promatrati na odnosu prestiža između Velike Britanije i SAD, što se jezika tiče, jer je američka varijanta definitivno u toku XX stoljeća postala prestižnija od britanske, dok je prije bilo suprotno. Isto tako imamo primjer Portugala i Brazila, gdje je brazilska varijanta postala prestižnija uslijed izvanjezičnih okolnosti.

E sad, kako je kod nas? Što vi procjenujete, koja je varijanta prestižnija? U Jugoslaviji je bila prestižnija srpska varijanta, ne zbog tog što su bili zli srpski lingvisti i zli Srbi koji su ne znam šta radili Hrvatima, Crnogorcima i Bošnjacima, nego zbog ovih izvanjezičnih faktora kao što su veći broj govornika srpske varijante kao i činjenice da se glavni grad zajedničke države nalazio tamo gdje se govorila srpska varijanta, a status glavnog grada doprinosi prestižnosti te varijante. Možda su bili još neki faktori. Ja bih sad procjenila da se zadnjih godina to možda malo i promjenilo. Rekla bih da je moguće da je čak sad prestižnija hrvatska varijanta, uslijed toga što je zadnjih desetljeća, jedan od faktora ču reći, ne sve faktore, na to snažno utjecao turizam. Dakle, Hrvatska ima more i turizam strašno bumira generalno u svijetu zadnjih desetljeća. Vi znate da je prije pola stoljeća turizam, kao grana, tek kretao, bio je u razvoju, i to je jedan od faktora koji utječe, na primjer, na prestiž varijanata. A, naravno, i na prestiž drugih jezika koji nemaju svoje varijante.

E sad, vi ste pitali i za pismo. To je, pretpostavljam, Ranku bilo upućeno.

RANKO BUGARSKI: Ne znam koji deo pitanja je bio meni upućen.

SNJEŽANA KORDIĆ: O pismu.

RANKO BUGARSKI: Šta o pismu, izvinite?

GLAS IZ PUBLIKE 4 (nastavak): Imamo, dakle, problematiku s policentričnim jezikom, kako da ga nazivamo, Ali u isto vreme imamo problem s pismom.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ali, samo da vam napomenem da pismo ne utječe na status policentričnosti jezika, da već u začecima teorije policentričnosti, tamo negdje šezdesetih godina, jedan Amerikanac koji se smatra među prvima koji su upotrijebili izraz „policentrični jezik“ i opisali što to podrazumijeva rekao je da se policentričnost, različite kodifikacije i tipovi standardizacija, između ostalog odražava i na upotrebu različitih pisama. Dakle, čak je i upotreba različitih pisama ugrađena već u same temelje policentričnosti, kao nešto što je normalna stvar i što se može dogoditi. Možda je čak nas naveo kao primjer za to.

RANKO BUGARSKI: Mislim da ne postoji nikakva uzročna ili nužna veza između policentričnosti i digrafije, dakle, sinhronijski naporednog korišćenja dvaju pisama. Mislim da ste pitali da li ima još neki primer u svetu ovakve situacije. Meni sad ne pada na pamet, ne znam da ima, ali nije povezano jedno s drugim.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ni meni jer ja znam za policentrične jezike npr. u Maleziji gdje se oni baš dogovaraju oko zajedničkog pravopisa, transkripcije i svega, tako da su to ujednačili već tamo od sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Inače, Japanci su poznati kao narod koji ima nekoliko pisama. Ali, japanski nije policentrični nego monocentrični jezik.

RANKO BUGARSKI: Zato kažem da nema povezanosti između te dve stvari.

SNJEŽANA KORDIĆ: Tako je.

RANKO BUGARSKI: Sinhronijska digrafija jeste retka. Dijahronijska, to je već druga stvar. Neki jezik se služi jednim pismom pa onda pređe na neko drugo pismo, to je već češće. Retka je situacija, neću reći izuzetna, ima još primera, ali je retkost da se sinhronijski jedan jezik piše na više od jednog pisma.

GLAS IZ PUBLIKE 5: Ja bih navela jedan primer, jako banalan, a koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu. Mislim da mladi kolega Vučić nije do kraja opisao čitav absurd pisama i jezika u Bosni i Hercegovini. Ne radi se tu samo o školama, o dve škole pod istim krovom, nego se radi o tome da npr. u parlamentu (e sad, to ima veze i sa zaradom) mnogi ljudi žive od toga da svi parlamentarci, članovi parlamента, dobijaju dokumenta na "svom jeziku". Prema tome, to su gomile i gomile i gomile materijala istog jezika, je l', na tri varijante u Bosni i Hercegovini. Velike su pare u tome, a da ne govorimo o utrošku papira i drugih stvari i ljudi itd.

Ima jedan primer apsurda u Bosni i Hercegovini. Ja sam sticajem okolnosti i živela tamo, iako nemam veze ni sa Sarajevom ni sa Bosnom i Hercegovinom, ali još uvek BiH smatram svojom domovinom. Šta tamo piše na ovim kutijama pušačkim? Imate ovako: piše najpre latinicom „Pušenje ubija“, ispod toga još jednom latinicom „Pušenje ubija“ i na dnu ćirilicom „Pušenje ubija“. E sad, dakle, još nisam mrtva iako sam, nažalost, i dalje pušač. To stvarno dovodi čitavu stvar do apsurda. Samo mladom kolegi da kažem da Pupovac ne govori zagrebački, mislim, ne može ga se prepoznati kao čoveka iz Zagreba, pošto on govori jedan standardni hrvatski, jer ne znam da li vi znate šta je agramovština, kako se u Zagrebu govori. To je i televizija, čujete i spikere, to su naglasci, to su akcenti nemogući, jer nemaju lektore, više niko s njima ne radi na televiziji itd. Tako da vidite da je Zagreb Zagreb, jer ne znaju drugačije da govore, ali Pupovac nije. Žalim.

SNJEŽANA KORDIĆ: Ovo s cigaretama i s pušenjem koje ubija, imate primjere toga na sve strane. Kad sam nedavno bila u posjeti Mostaru otišla sam da vidim Stari most. Pored tog mosta je jedna ploča od mramora i na njoj onda piše jedanput: „Ovaj most je odlukom Uneska te i te godine proglašen time i time“, onda drugi put: „Ovaj most je odlukom Uneska...“, onda treći put: „Ovaj

most je odlukom Uneska...“ i onda četvrti put na engleskom. E, pa to je strani jezik.

GLAS IZ PUBLIKE 5 (nastavak): Dolazi čovek u Mostaru u neku kafanicu pored Starog mosta i kaže: „Ja bih molio kavu“. Kaže mu kelner arogatno: „Nema!“ Vidi ovaj da je pogrešio, pa kaže: „Ja bih molio kafu.“ Kaže: „Nema ni kafe.“ Pa kaže: „Ja bih molio kahvu.“ A ovaj mu napokon objasni: „Ma čovječe, nema vode.“

GLAS IZ PUBLIKE 6: Moje ime je Mladen Mrdalj.

Ja sam prošle godine konačno, posle mnogo mučenja, doktorirao političke nauke, pa se osećam malo zapostavljenim jer smatram da ovde fali politikologa. Nije da sad sebe reklamiram, zato što sam tek shvatio koliko ne znam i koliko je zastrašujuća sva kompleksnost ove tematike. Međutim, jezičku politiku vodi nacionalistička politika, a ovde već dva sata ismevamo nacionalizam ili se zgražavamo nad njim, umesto da ga analiziramo. Mene je šokiralo kada sam video "Deklaraciju o položaju i pravu hrvatskog jezika u Jugoslaviji" iz šezdesetih godina, gde se eksplisite tvrdilo kako je planska politika iz Beograda ta da se Hrvatskoj nameću srbizmi. Odgovor na to iz Beograda bio je tzv. "Predlog za razmišljanje" kojim se predlagalo da se naprsto u svim saveznim institucijama upotrebi osam jezika. U JAT-u osam jezika, u vojsci osam jezika, u ambasadama osam jezika... Što je, naravno, bio ekstremni argument, da bi se pokazalo koliko je nenormalno tražiti podelu jednog živog jezika.

Ono što želim sad jeste da izazovem tu kontroverzu i da konačno skrenemo na taj konkretni problem a to je pitanje nacionalističke upotrebe jezika u određivanju granica prema Drugom koje ne rešavamo tako što jezik konstantno zovemo srpskohrvatski. Zašto bi jedan jezik imao dva naziva? To implicira da smo mi jedan narod. Ako smo jedan narod, koji narod? To je ono s čime prevashodno hrvatski nacionalisti, pa već decenijama, ako ne i od sredine XIX veka, ne mogu da se pomire. Po njima ispada da su zapadni štokavci i kajkavci i čakavci jedan narod, ali zapadni štokavci i istočni štokavci nisu. To je užasan problem za hrvatski nacionalizam, a mi smo svi njegove žrtve. To je ono o čemu treba da pričamo ovde.

Hteo bih samo da pitam, evo, konačno, pošto sam prekardašio ova dva minuta, a može bilo ko da mi odgovori. Naime, Ljudevit Gaj se uzima za tvorca moderne jezičke reforme kada su kajkavci u Zagrebu prešli na štokavicu. Samo molim za komentar, pošto od nacionalista uvek dobijamo ovaj komentar onako u lice i nikako ne uspevam da im odgovorim na pravi način. Kaže Ljudevit Gaj 1846. godine u Danici: „Sav svet znade i priznaje, da smo mi književnost ilirsku podigli i uveli, nu nama još niti izdaleka nije na um palo ikada tvarditi, da to nije serbski već ilirski jezik, pače ponosimo se i hvalimo Bogu Velikomu što mi Hrvati s bratjom Serbljima sada jedan književni jezik imamo.“ Interesuje me kako ovo da ja njima objasnim, da Hrvati u stvari nisu uzeli, tj. Ljudevit Gaj i Ilirci nisu uzeli taj jezik. Hvala vam.

SNJEŽANA KORDIĆ: Dakle, to je XIX stoljeće, doba standardizacije jezika. Ono što sam maloprije već rekla, da se onda razne regije dogovaraju da uzmu jedan uski regionalni jezik za nadregionalni da bi se bolje razumjeli. Ljudevit Gaj i Ilirci u Zagrebu (koji je kajkavska zona i zato ekavska, jer kajkavci su većinom ekavci, takav je dijalekt da skoro svi govore ekavski) bili su oduševljeni idejom Vuka Karadžića da se uzme štokavski narodni ijekavski govor za standardni jezik. Oni su to usvojili. Prvo su bili pokrenuli časopis sve skupa na kajkavskom i onda su odmah prešli na ono Vukovo. Oni su, dakle, prvi primjenili, prije Srbije su primjenili Vukove ideje o štokavici i ijekavici.

Prema tome, čak tu otpada, kod eventualnih srpskih nacionalista, argument – mi smo bili prvi. Je li tako? Jer Vuk Karadžić uopće nije živ dočekao da se u Srbiji prihvati njegov prijedlog za standardni jezik. Tek se nakon njegove smrti (on je umro 1864. godine, a od 1870. godine u stvari u Srbiji se primjenjuju te ideje) usvaja se štokavica, ali nikada ne i onaj prijedlog Vukov da bude ijekavska štokavica. Tako da je zona zagrebačka, sa svojim potpunim usvajanjem Vukovog prijedloga - „da“ štokavica i „da“ ijekavica, iako smo mi kajkavci ekavci - u stvari više primjenila Vuka.

E sad, dakle, od tih vremena imamo svi taj zajednički standardni jezik u nekoliko varijanata jer nije ni bilo pokušaja da se varijante ujednače. Nije ni bilo pokušaja da se Hrvatskoj nametne ekavica, nije bilo pokušaja da se Srbiji nametne ijekavica ili da se nešto tako radi u Crnoj Gori ili u Bosni i Hercegovini. Dakle, čitavo vrijeme varijante su supostojale nesmetano jedna pored druge i to je ista priča kao s njemačkim jezikom, gdje se također već od prošlosti može

pratiti kako je postojala jedna austrijska varijanta, sa svojim specifičnostima, ili švicarska, naspram njemačke varijante.

Vi ste naveli tezu da smo jedan narod ako imamo jedan jezik. Pa to vam je isti onaj nacionalizam koji kaže... Dakle, ključ je ponovo to poistovjećivanje jezika i naroda. Sada imate dva kuta istog tog poistovjećivanja. Dakle, Hrvati, Bošnjaci i Crnogorci, tj. njihove političke nacionalističke elite kažu: „Zato što smo različiti narodi, moramo imati različite jezike“, jer poistovjećuju jezik i narod. S druge strane, neki srpski nacionalisti kažu: „Pa jedan je jezik“, jer jeste jedan jezik. Ali onda oni dodaju: „A to znači da smo jedan narod jer imamo jedan jezik“. Ali jednaka pogreška je u osnovi toga, a to je poistovjećivanje naroda i jezika.

GLAS IZ PUBLIKE 6 (nastavak): Izvinjavam se što ulazim u polemiku, stvarno mi nije namera.

Razlika između naroda i nacije kao moderne tvorevine, to apsolutno prihvatom, to je naprsto dominantna teorija u političkim naukama u koju je smešno sumnjati, ali govorimo o narodu u onom supstratu, o ljudima koji bez pismenosti, bez masovnog opismenjavanja u XIX veku koji nam je doneo moderni nacionalizam, ogu da komuniciraju jedni s drugima. I oni su komunicirali. Recimo, epske guslarske pesme putuju sasvim fino od Like do Slavonije, od Crne Gore do Bosanske Krajine jer naprsto ti ljudi se razumeju. Ako primenimo to da se oni naprsto razumeju, dolazimo do pitanja – da li je neko od njih ikada promenio taj svoj jezik preko noći administrativnom odlukom? Nije, osim Zagorja, osim zagrebačke okoline.

Dakle, da nije bilo te intervencije, svi ti ljudi bi naprsto govorili taj isti jezik koji je evoluirao prirodno i u XIX veku bi se formirali u jednu naciju. Međutim, u XIX veku smo dobili upravo nešto suprotno. Srpskohrvatski jezik. Zbog čega dva naziva za jedan jezik? To je ono ključno pitanje za razmontiranje nacionalističkog supstrata svega. Izvinjavam se.

RANKO BUGARSKI: Nisu dva naziva, to je jedan složeni naziv uvek bio.

IVAN ČOLOVIĆ: Kolega politikolog nam je zamerio da se ismevamo nacionalističkim shvatanjima jezika, umesto da ih analiziramo. Evo, moram da kažem da sam se ja upravo trudio to da učinim, da kažem da nije dovoljno da

kažemo da su ovde u pitanju neke lude, neshvatljive stvari, nego naprotiv, mislim da je vrlo važno da se shvati zašto te naizgled lude stvari funkcionišu vrlo efikasno i da naspram ovih empirijskih dokaza da se jezik, kako je rekao kolega Perišić, sam brani od tih podela na četiri jezika kao i drugih lingvističkih dokaza da ta nacionalistička mitologija o jeziku ne стоји, da uprkos tome ima takođe empirijskih dokaza da taj nacionalistički diskurs o jeziku vrlo dobro prolazi i стоји i da ga mnogo ne uzinemiravaju ovi lingvistički empirijski argumenti.

Dakle, treba zastati i kao Polonije pred Hamletom reći: „Čekaj, da li u ovom ludilu ima nekog sistema?“, tj. videti zašto je to tako. Kako zapravo ceo nacionalizam i drugi njegovi diskursi, drugi delovi nacionalističke ideologije ili kako ja volim da kažem, jer sam se toj strani nacionalizma bio posvetio i potrošio dosta godina pa ne volim da neko ne vidi da to radim, znači, nacionalistička mitologija, kako to zapravo funkcioniše? Ja sam se isto za to zainteresovao posle ovih sukoba, ratova i naročito kada sam na početku knjige "Mit o državi" Ernsta Kasirera¹³ pročitao jedno mesto gde on kaže: "Mi smo se smejali kada smo čuli prve te nacističke mitske priče o rasi, o nadmoći. Mislili smo da nije mogućno da takva priča bude išta drugo sem zabava za neke ludake i mase, ali kada smo počeli da obraćamo ozbiljno pažnju i da se pitamo šta je to, bilo je već kasno."

Dakle, to je važno, da se vidi da je potrebno ovo posmatrati u jednom, ako hoćete, politikološkom, ali, evo, ja kažem, mogućno je i u političko-antropološkom kontekstu, i da se vidi kako deluju nacionalistički pristupi raznim temama. Recimo, ovde govorimo o krađi jezika, ali zapravo se ta ideja o krađi našeg identiteta, naših simbola, naše kulture replicira i ponavlja na mnogim drugim temama.

Pomenut je ovde Njegoš. Kao što i jezik mora biti samo naše nedeljivo vlasništvo, jer metafizika traži da je on naša supstanca, naša esencija, prema tome, ako smo mi to što smo zato što imamo naš jezik, mi onda imamo i našu kulturu, naše pisce, naše naučnike, naše sportiste i niko ne može s nama da deli to što čini Nas. Jer, šta smo mi onda ako to nije samo naše, ako Njegoš nije naš, ako Tesla nije naš? I zato ne damo Teslu, ukrali nam Hrvati Teslu, ukrali nam Albanci, Bosanci i drugi gusle, pa gusle su samo naše, ukrali nam narodni ep!

¹³ Ernst Kasirer, Ernst Cassirer (1874-1945), nemački filozof i tvorac simbolističke teorije.

Evo, ja upravo imam sad u štampi jednu knjigu, za koju očekujem da će ovde izazvati pažnju. Reč je o delu albanskog antropologa Rigelsa Halilija¹⁴, „Narod i njegove pesme“. Ona pokazuje kako su se već skoro dva veka albanski i srpski i južnoslovenski lingvisti i proučavaoci narodne poezije sporili o tome čija je to u suštini epska poezija, ko je prvi počeo da pева, ko je nasledio Homera, da li je Homer naš predak ili albanski predak.

Dakle, tu moramo videti zašto. Recimo, ja sam krajem devedesetih godina bio učesnik jednog skupa u Zagrebu. To je bila konferencija koju je organizovala Igmanska inicijativa iz Novog Sada i neka bosanska udruženja, neki Tuzlaci. I pozdravio nas je, između ostalih, predstavnik Ministarstva kulture Hrvatske koji je u govoru dobrodošlice rekao: „Pa baš je to velika stvar što ako govorimo polako možemo dobro da se razumemo“. Dakle, šta? Pa on zna da se mi ionako dobro razumemo, ali njegova funkcija predstavnika Ministarstva kulture u tom trenutku je bila ta da iskoristi tu priliku i da kaže: "Okej, razumemo se međusobno, ali samo pod određenim uslovima, ne potpuno već jedino ako... polako... govorimo." Tako da, evo, opet se smejemo. Jeste, ja sam kriv što se smejemo, ali taj smeh nije kraj ove priče. Posle smeha i suze.

SNJEŽANA KORDIĆ: Možda je rješenje u školstvu i medijima. Kada bi oni podučavali široku populaciju ispravno, kada bi se vaše knjige čitale u školama itd.

IVAN ČOLOVIĆ: Pa jeste, ali upravo škole i mediji generišu nacionalistička shvatanja. I to od XIX veka naovamo. Treba pratiti tu temu u školskim udžbenicima, u nastavi jezika, književnosti, istorije i svega drugoga, ako hoćete, jer u različitim kontekstima, s manje ili više opravdanja, nije to uvek bilo nelegitimno ili pogrešno do kraja, ali – *o jeziku, rode, da ti pjevam*. Tj da ti pojemo, jeste. Dakle, pjesnici, sveštenici jezika i dalje su na sceni. I dalje oni odlučuju o tome koja molitva se govori u crkvi našeg društva, tj. u školama, na drugim javnim mestima. Nije bitno da li ljudi u to veruju. Vi ćete razumnog čoveka lako uveriti u ovo o čemu mi ovde govorimo, da to ne стоји s lingvističkog i svakog drugog racionalnog stanovišta. Ali, ljudi će se, uprkos tome što u to ne veruju, iz konformističkih razloga ponašati kao da veruju. Jer

¹⁴ Rigels Halili (1975), albanski antropolog.

trik nacionalizma kao religije nije u tome da vas navedu da vi verujete u to što nacionalisti pričaju, nego da ne dovodite to u pitanje i da se pravite kao da verujete.

U tom konformizmu je zapravo cela tajna naše politike. Kada pitate čoveka, on normalno kaže vrlo razumno šta misli. Ali kad mu stavite mikrofon i kad on zna da će pred nacionalnom publikom da iziđe, e, onda on ima drugi govor, koji je adaptiran toj situaciji. Kad ga vi pitate ima li u jezeru som, on gleda, to je jedno moje iskustvo bilo, gleda novinara koji ga pita da vidi šta je pravi odgovor. Jer, ima li soma ili nema, on može da kaže i jedno i drugo, ali šta televizija misli o somu u jezeru, ima li ili nema?

Šta televizija kaže o našem jeziku? Da li je on samo naš ili je on zajednički policentrični standard, što govori profesorka Kordić, on će reći: "Čekajte, aha, pa samo naš!"

"Čija je ovo pesma?" - sećate li se tog izvanrednog dokumentarnog filma moje koleginice etnološkinje Adele Pejeve¹⁵, koja je išla od jedne balkanske zemlje do druge, deset njih ukupno, da pita čija je ovo pesma, reč je o onoj pesmi koja se u srpskom i hrvatskom zove „Ruse kose curo imaš“. Svuda su rekli: "Pa samo naša!" Na kraju, u Bugarskoj ili u Pirotu hteli su da je ubiju, to je bilo strašno. Sećam se sada, posle takvih iskustava, još jedne izjave o jeziku. Milovan Đilas je rekao: „Kad se kod nas povede rasprava o jeziku, vade se noževi“. Dakle, tu stajem, kod tih noževa, da ne bude samo smešno.

GLAS IZ PUBLIKE 7: Samo jedno pitanje, tj. konstatacija. Čitava međunarodna zajednica je prihvatile kao znak demokratije ideju da postoje hrvatski, bosanski, srpski, crnogorski jezik. Dakle, hoću da kažem do koje mere je otišlo to pitanje da se smatra demokratskim da ako postoji država - postoji i jezik.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, ali znate šta ja kažem na to? Znak demokracije nije lagati, a laž je tvrditi da su to različiti jezici.

IVAN ČOLOVIĆ: Duboka istina.

¹⁵ Adela Pejeva, Adela Peeva (1947), bugarska rediteljka i producentkinja, autorka više od pedeset dokumentarnih i jednog igranog filma.

BOBAN ARSENIJEVIĆ: Ali to ipak nije tvrdnja da su jezici različiti. To B/C/S - eventualno se i M umetne, ali to ređe, crnogorski je tu uglavnom diskriminisan u međunarodnim krugovima - to ne znači da su to različiti jezici. Meni kosa crta znači da su to različita imena za isti jezik, a u stvari je ostavljeno da svako tumači kako hoće.

RANKO BUGARSKI: Da. Pošto je bilo dosta reči o nazivu jezika, ja bih nešto malo o tome iz svog ličnog ugla. Naime, kako se službeni naziv jezika odnosi prema supstanci tog jezika i kako se odnosi prema onome što govornik tog jezika misli o svom jeziku, kako ga oseća i kako ga imenuje. To su vrlo relativne stvari.

Zašto sam rekao – iz svog iskustva? Ja sam rođen u Kraljevini Jugoslaviji, što, verujem, ne biste pomislili i poverovali na osnovu mog mladalačkog izgleda. Ali tako jeste. Štaviše, tek sam za koju godinu mašio Kraljevinu SHS!

E dobro. To je da se malo nasmejemo za početak.

A rođen sam u gradu Sarajevu. U to vreme mog rođenja i rane mladosti moj jezik zvao se službeno, to je verovatno većini vas poznato, srpsko-hrvatsko-slovenački. To je bilo zvanično ime u oba ustava Kraljevine Jugoslavije. Dakle, iz 1921. i 1931. godine. Jezički član u Kraljevini Jugoslaviji glasio je: „Službeni jezik je srpsko-hrvatsko-slovenački.“ Naravno da takav jezik nikad nije postojao, ali to je bila, kako da kažem, ideologija unitarne Kraljevine, tri plemena jednog naroda govore jezikom tako nazvanim da svako od njih bude tu zastupljen. Pošto je to bila Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, morao je jezik biti srpsko-hrvatsko-slovenački.

Kada je došao Drugi svetski rat, ja sam još uvek bio u Sarajevu, naravno. Tada je zvanični jezik u Sarajevu, koje je postalo deo NDH, bio hrvatski. Moj, dakle, jezik se zvanično zvao hrvatski. Ja sam u školu pošao s hrvatskim jezikom. Onda je prošao rat, prošao je period NDH, ja sam još uvek bio u Sarajevu, a jezik je postao srpskohrvatski. I dugo je ostao srpskohrvatski. Ja sam u međuvremenu prešao u Beograd, sada je već raspad Jugoslavije, je li tako, jezik je srpski. U redu, to je sve moj jezik, sad je srpski. Istovremeno, u mom rodnom Sarajevu taj isti jezik je postao trogubi jezik. Ili tri jezika – srpski, hrvatski i bosanski. Dakle, ovo su sve zvanični nazivi, ja govorim o zvaničnim nazivima tog jezika. Sve vreme moj jezik, koji ja osećam kao jedan isti, dobija različita službena imena.

Sad, šta ja sam, kao govornik tog jezika, osećam? Osećam, rekao sam već, da je to jedan isti jezik. Niz službenih imena se promenilo, a za mene je to i dalje jedan jezik. Iako se on u mojoj postojbini pretvorio u tri jezika. Zato sam rekao malopre da je to sve jako relativno.

E sad, da li je srpski i srpskohrvatski? Ako neko prihvati naziv srpski, da li istovremeno negira naziv srpskohrvatski i tvrdi da postoje četiri jezika? U mom slučaju to nije tako. Ja i dalje taj jezik doživljavam kao srpskohrvatski, bez obzira na to što takav jezik zvanično više ne postoji. Uostalom, ja sam psihološki Jugosloven, iako Jugoslavija, kao što znamo, više ne postoji. Iako sam etnički Srbin, pa i po nacionalnosti se vodim kao Srbin, psihološki sam Jugosloven. Dakle, moguće su kombinacije.

Pošto nešto više od pola veka živim u Beogradu, uopšte mi ne smeta da taj jezik koji sam ranije i privatno i službeno zvao srpskohrvatski sada zovem srpski, iako ga doživljavam kao varijantu srpskohrvatskog. Prema tome, u meni i dalje živi srpskohrvatski, ali nemam ništa protiv, nikakav problem nemam s tim da se jezik sad zove srpski. S tim što ja u sebi pravim kompromis - nesvesni, automatski, dakle, ne ciljani - da je taj moj srpski samo jedan vid mog srpskohrvatskog. Toliko.

SNJEŽANA KORDIĆ: Povodom ovih naziva koje je Ranko na osnovu svog životnog iskustva ispričao, kako su se mijenjali toliki različiti nazivi za isti jezik, i naglasio da su to u stvari zvanični nazivi, nazivi koji su pisali u nekakvim ustavima itd, jedan njemački lingvist je naveo primjere iz preko dvadeset ustava kada politika (jer, pazite, ustav je politika, ne pišu ustav lingvisti) naziva jezik na jedan način, a lingvistika, neovisno o tome, na drugi jer se drži svojih kriterija. Njegov zaključak je bio da je to jednostavan i očit dokaz da je lingvistika nezavisna od politike, da je ona ipak znanost i da se ne mora povoditi za onim što političari, zbog nekih svojih interesa, stave u ustav. Znači, lingvisti su jedno, politika i ustavi su drugo i oni ni na koji način ne obavezuju lingviste. Isto bih skrenula pažnju na jednu primjetnu pojavu na ovim prostorima. Kada ljudi kažu, ne znam: "Srpskohrvatski jezik više ne postoji", oni u stvari pod time misle na naziv. Interesantno da su mediji, političari, a i neki lingvisti uspeli dovesti ljudi do toga da poistovjećuju naziv jezika i sam jezik. Znači, očito, naziv srpskohrvatski jezik je iščeznuo iz javne upotrebe. I to ne slučajno. Nego namjerno, ciljano i sve skupa. Naziv, ali ne jezik. Je l' da?

BOBAN ARSENIJEVIĆ: Ako mogu samo nešto da dodam. Prvo, da li je naziv iščezao? Jednom sam imao problema s radom koji sam predao za objavljivanje u „Suvremenoj lingvistici“ i koji je pisan na engleskom. Kada pišem na engleskom, ja jezik zovem *serbo-croatian*. Jednostavno, krenuo sam tako i kada su se stvari promenile ...

SNJEŽANA KORDIĆ: Samo malo, „Suvremena lingvistika“, to je zagrebački časopis, možda ne znate.

BOBAN ARSENIJEVIĆ: Da, zagrebački lingvistički časopis. Krenuo sam da pišem *serbo-croatian* u engleskom i kada su se stvari politički menjale za mene je bilo jedino normalno da se držim tog naziva. Koristim ga i danas. U principu, u lingvistici na engleskom jeziku ljudi moje generacije i stariji se uglavnom još uvek drže naziva *serbo-croatian*. Mlađi su uglavnom već krenuli da pišu *bosnian-croatian-serbian* ili tako nešto.

Međutim, šta se desilo? Iz „Suvremene lingvistike“ sam dobio odgovor da mi je rad primljen za objavljivanje, ali da je neprihvatljivo da se koristi termin *serbo-croatian*, da to moram da menjam u *serbian*. Onda sam ja tražio obrazloženje za to i obrazloženje koje sam dobio je da po međunarodnoj zvaničnoj nomenklaturi više ne postoji naziv *serbo-croatian*, postoje samo nazivi *serbian*, *croatian* i *bosnian*. Ja sam tražio referencu na tu nomenklaturu i dobio sam referencu na ISO sistem. Možete da probate sami da nađete na internetu, dostupno je i danas. I tako je, postoji lista jezika, međutim, među tim jezicima nalazi se i *serbo-croatian*. Slično je kao s telefonskim brojevima. Otprilike *serbo-croatian* ima, ne znam, tri cifre, a *serbian-croatian-bosnian*, svaki od njih ima još po jednu cifru dodatu u toj nomenklaturi. Tako da, na neki način, *serbo-croatian*, odnosno srpskohrvatski, još uvek zvanično postoji.

SNJEŽANA KORDIĆ: Da. Ovo što je Boban spomenuo, ta cenzura u lingvističkim časopisima u Hrvatskoj, ona se sistematski provodi od početka devedesetih godina. Ja sam početkom devedesetih bila tajnica „Suvremene lingvistike“. Kao mladoj prinovi dali su mi lijep posao i ja sam bila na svim sjednicama uredništva. Zato znam da ta praksa traje, evo, punih četvrt stoljeća.

I, zamislite, unatoč toj cenzuri, još uvijek stižu radovi koji nude naziv srpskohrvatski jezik!

GLAS IZ PUBLIKE 8: Kao prvo, ja sam Nevena Cvetković.

Izvinjavam se ako je pitanje možda suvišno ili izraz nekog mog nerazumevanja. Iz sredine sam koja je vrlo kulturna i nacionalno različita. U našim školama postoji ta praksa da postoje različiti razredi koji slušaju nastavu na srpskom ili na hrvatskom itd. Shvatanje prosečne osobe, znači, laičko shvatanje, jeste da to postoji zbog toga što se u stvari jezik čvrsto povezuje s identitetom određene grupe ljudi i da je to pravo te grupe, kao manjine, u našoj sredini da sluša nastavu na svom jeziku.

E sad, recimo da mi uvedemo promenu i kažemo bukvalno – od sutra nekada ne postoji više „srpski jezik i književnost“ i „hrvatski jezik i književnost“, nego nek bude samo „jezik i književnost“, ali to je opet određena promena koja bi izazvala neka identitetska pitanja. Mene samo zanima – kakva bi to promena i na kom nivou bi ta promena trebalo da se uvede da bi bila prihvaćena od strane običnih ljudi, znači, ne ljudi koji su ovde danas i koji se razumeju u jezik i u razna druga pitanja, već bukvalno da prosečna osoba može da takvu promenu prihvati, šta bi u stvari trebalo da se uradi?

SNJEŽANA KORDIĆ: Da, postoji već odgovor na to pitanje i čak je to bilo eksperimentalno sproveđeno od strane jedne austrijske lingvistice, čijeg se imena sad ne sjećam. Znači, ona je u Bosni i Hercegovini bila napravila takve udžbenike. Ali takvi udžbenici su postojali još prije, u Jugoslaviji! U njima je nekoliko stranica bilo na cirilici, nekoliko na latinici a zastupljeni tekstovi su bili iz svih varijanata, iz Crne Gore, iz Bosne i Hercegovine, iz Srbije, iz Hrvatske. Tako da je svako od učenika bio slobodan da govori kako želi, dakle, svoju varijantu.

Znači, to je nešto što je očito potpuno izvan nacionalističke matrice koja inzistira – moraš samo jedno. Ako je to jedno, ono drugo ne smije bit čak u tvojoj blizini. Dok ovo je sasvim sprovodivo, sasvim jednostavno. Znači, jednostavno, zastupljeni su svi tekstovi na svim varijantama, učenici slobodno govore kojom god varijantom hoće i nastavnik ih ne ispravlja, dakle, pušta ih da slobodno koriste svoju varijantu. Vrlo lako, u principu.

Hoćemo li zaključit onda za večeras? Dobro.

Ja vam se zahvaljujem na toliko velikom interesovanju, angažmanu i aktivnosti.

Sutra je nastavak.

(Kraj tonskog snimka.)